

“Het Schokkerbloed wordt dun”

Een onderzoek naar de band van Schokkernazaten
met het voormalig eiland Schokland

Stijn Hulshof

Afstudeerscriptie Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Groningen, September 2010

Begeleider: Tialda Haartsen

Voorwoord

Deze afstudeerscriptie is geschreven als afsluitend onderzoek voor de Master Culturele Geografie van de Rijksuniversiteit Groningen, faculteit Ruimtelijke Wetenschappen. Met dit onderzoek probeer ik de band van de Schokkernazaten met het eiland Schokland te ontrafelen. Het is een onderzoek naar de band tussen mensen en plaatsen. Schokland vertegenwoordigt een uniek stukje Nederlandse geschiedenis. Het is een eiland op het droge die symbool staat voor de eeuwige strijd die Nederlanders met water hebben gevoerd. Dit is de reden dat ik over het voormalig eiland Schokland mijn scriptie heb geschreven.

Een scriptie schrijf je alleen. Toch zijn er veel mensen aan wie ik mijn dank ben verschuldigd. In de eerste plaats Tialda Haartsen voor haar kritische oog en begeleiding bij dit project. Verder wil ik graag Cor Corjanus bedanken voor zijn hulp bij het benaderen van de leden van de Schokkervereniging. Daarnaast ben ik de respondenten in mijn onderzoek veel dank verschuldigd voor de tijd die zij vrij wilden maken voor de interviews. Zonder deze interviews was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Ik wil Theo Grootjen en Gerard Corjanus bedanken voor het beantwoorden van mijn vragen die ik nog had na het afnemen van de interviews. Als laatste wil ik mijn familie en vrienden bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun tijdens het project, met name Paul, Ellen en Hanne. Zij hebben mij aangespoord door te gaan met mijn ideeën en op momenten dat het even niet lukte me overtuigd dat ik gewoon aan de slag moest. Dat heb ik ook gedaan en het resultaat ligt voor u. Veel leesplezier.

Samenvatting

In 1859 moesten de Schokkers het eiland Schokland in de Zuiderzee verlaten. Vanwege de armoede en de continue afslag van het eiland door de zee was de situatie onhoudbaar geworden. De Schokkers moesten alles wat boven de grond stond meenemen naar het vaste land. De meeste Schokkers vestigden zich in Kampen, Vollenhoven en Volendam.

In 2009, precies 150 jaar geleden, werd de ontruiming van Schokland herdacht door de nazaten van de oorspronkelijke bewoners van Schokland. Deze nazaten hebben zich bijna allemaal aangesloten bij de Schokkervereniging die in 1985 is opgericht.

Hoe kan het dat deze nazaten na 150 jaar nog steeds betrokken zijn bij het voormalig eiland Schokland? Hoe zit de band die de Schokkernazaten nu nog hebben met Schokland in elkaar? Uit welke elementen bestaat die band tussen de Schokkernazaten en Schokland?

Dit onderzoek probeert de band die de Schokkernazaten hebben met het voormalig eiland Schokland te ontrafelen.

Over de band tussen een persoon en een plaats is in de literatuur veel geschreven. De literatuur geeft geen eenduidige betekenis van het begrip 'place attachment' (plaatsverbondenheid) (Giuliani, 2003; Vanclay, 2008). In maart 2010 werd een artikel gepubliceerd met daarin een conceptueel model die volgens de auteurs een samenvatting is van alle verschillende beschrijvingen van plaatsverbondenheid in de literatuur (Scannell & Gifford, 2010). Dit model vormt het theoretisch kader voor dit onderzoek.

Om de band tussen de Schokkernazaten en Schokland te onderzoeken zijn 14 interviews afgenomen onder leden van de Schokkervereniging. De band van de Schokkernazaten met Schokland wordt voor een groot deel gedicteerd door hun genealogische band met het eiland. Schokland is de plek waar hun 'roots' liggen. Het is de plek van hun voorouders. Deze plek van hun voorouders is kadastraal bekend en tot op de vierkante meter nauwkeurig terug te vinden. Op die manier vormt het voormalig eiland in de Noordoostpolder een belangrijk handvat voor de historie. Het fysieke eiland speelt een belangrijke rol. Met name de invloeden van het weer spelen een grote rol bij de beleving van de plek. Bij het eilandgevoel hoort slecht weer met regen en harde wind. Het fysieke Schokland vormt de arena voor sociale contacten tussen de Schokkernazaten. Daarnaast is het eiland een plek die de Schokkernazaten een gevoel van onderscheid geeft ten opzichte van andere plekken. Het draagt bij aan de beeldvorming die zij van zichzelf en de plek hebben. Ze zien zichzelf voor een deel nog als Schokker en Schokland wordt nog aangeduid als een eiland. Het is *op* Schokland, net als *op* een eiland.

De Schokkervereniging speelt een belangrijke rol door de leden bij het eiland te betrekken via een netwerk van informatievoorziening en door het organiseren van jaarlijks terugkerende activiteiten. Activiteiten waarvan er minstens één op het eiland zelf plaats vindt. De vereniging helpt bij het instandhouden van de mythe rond het voormalige eiland.

De band tussen een plaats en een persoon is een zeer complexe band die verweven is tussen het individu, de sociale groep waar het individu onderdeel van uit maakt en de plaats waar het individu een band mee heeft. Er zijn in zekere mate grote overeenkomsten tussen de band die de verschillende personen hebben met het eiland maar deze worden op het laagste niveau zeer individueel ingevuld.

Een band tussen een persoon en een plaats blijkt zeer dynamisch te zijn. De leeftijd van de respondent speelt een rol bij de mate van verbondenheid maar ook de afstand in generaties tot de plaats speelt een rol. Jonge mensen van een latere generatie hebben een andere band met het eiland dan oudere mensen van een generatie eerder.

Inhoudsopgave

	Pag.
Voorwoord	2
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1. Inleiding	6
1.1 Aanleiding & Probleemstelling	6
1.2 Achtergrond van Schokland na de ontruiming van 1859	6
1.3 Onderzoeksvragen	8
1.4 Relevantie onderzoek	9
1.5 Leeswijzer	9
Hoofdstuk 2. Theoretisch kader	10
2.1 Place & Place attachment	10
2.2 Conceptuele modellen	13
2.3 Sociaal culturele kenmerken van een vissersgemeenschap	15
2.4 Gedwongen migratie	16
2.5 Schokland en het Person, Place, Process-model	17
2.5.1 Person	18
2.5.2 Place	18
2.5.3 Process	19
Hoofdstuk 3. Methodologie	20
3.1 Kwalitatief en kwantitatief onderzoek	20
3.2 Het diepteinterview	21
3.2.1 Dataverzameling	21
3.2.2 Data analyse	22
Hoofdstuk 4. Resultaten	23
4.1 Band & Betrokkenheid	23
4.2 Person	24
4.2.1 Individu	24
4.2.2 Groep	25
4.3 Place	26
4.3.1 Fysiek	26
4.3.2 Sociaal	27
4.4 Process	28
4.4.1 Emotie	28
4.4.2 Cognitie	28
4.4.3 Gedrag	29
4.5 Generatie	30
Hoofdstuk 5. Conclusie & Discussie	31
5.1 Conclusie	31
5.1.1 Het PPP-model van Scannell & Gifford	32
5.2 Discussie	32
5.3 Aanbevelingen	34

Literatuur	35
Bijlage 1. Interviewvragen	38
Lijst van Figuren:	
Figuur 1.1 Schokland in de Noordoostpolder	8
Figuur 2.1 Person, Place, Process (PPP) model van Scannell & Gifford	14
Figuur 2.2 Schokland in het Person, Place, Process model van Scannell & Gifford	17

1. Inleiding

1.1 Aanleiding & Probleemstelling

In 2009 was het 150 jaar geleden dat Schokland ontruimd is. Vanaf het moment dat de Schokkers zich in 1859 gedwongen moesten vestigen op het vasteland bleef er tussen de Schokkers een samenhangingsgevoel bestaan. In 1985 is de Schokkervereniging opgericht door een aantal Schokkernazaten. Na 150 jaar sinds de ontruiming is de band van de nazaten van de Schokkers met Schokland blijkbaar nog steeds aanwezig. In het dagblad NRC werd melding gemaakt over de aantrekkingskracht die Schokland nog steeds heeft op de leden van de vereniging: *“Sinds [de oprichting van de vereniging] doken ze uit alle hoeken en gaten op: de Schokker nazaten, vervuld van een gemeenschappelijk verlangen om die smalle strook grond in de NOP, waar hun bronnen liggen, aan de borst te drukken”*(NRC, 1990:2).

In een artikel in de Telegraaf van 10 januari 2004 stond een interview met de voorzitter van de Schokkervereniging, Jan Diender. Schokland is voor hem *“Het grondgebied van onze voorouders, [het] heeft voor ons nog steeds een bijzondere aantrekkingskracht [...] de hang naar Schokland zit nog steeds in mijn genen”* (Telegraaf, 2004:21).

Sinds de oprichting van de Schokkervereniging in 1985, en zeer waarschijnlijk al veel eerder, is er belangstelling onder de nazaten van de Schokkers voor het voormalige eiland. De vereniging telt inmiddels meer dan 700 leden. Het jaar 2009 werd aangegrepen om allerlei activiteiten te organiseren om het lot van Schokland onder de aandacht te brengen (één van de doelstellingen van de Schokkervereniging).

Hoe kan het dat deze mensen nog zo'n band hebben met het voormalige eiland? Hoe is deze connectie te verklaren? Hoe uiten de nazaten hun verbondenheid met Schokland? Voelen zij zich ook nog Schokker, zoals de Schokkers van 150 jaar geleden?

Dit onderzoek zal ingaan op de band die de nazaten van de Schokkers nu nog steeds hebben met het voormalig eiland Schokland.

1.2 Achtergrond van Schokland na de ontruiming van 1859

In 1858 werd op last van koning Willem III besloten om Schokland te ontruimen vanwege armoede op het eiland en een toenemend gevaar van stormvloed. Al vanaf het begin van de 19^e eeuw had Schokland te kampen met armoede. Deze armoede werd veroorzaakt door lage opbrengsten in de visserij en de ongeschikte grond voor landbouw op het eiland. Van 1821 tot 1852 werd er jaarlijks een subsidie toegekend door de Provinciale Staten van Overijssel. Naast de armoede op het eiland was ook de kustverdediging een grote kostenpost. Door continue kustafslag werd het eiland steeds kleiner en moest vrijwel het gehele eiland omgeven worden door een houten palenscherm, dat overigens ook regelmatig werd weggeslagen door de zee. In 1825 werd Schokland getroffen door een stormvloed die 70 huizen ernstig beschadigden en aan 13 mensen het leven kostte. Ook een groot deel van de vissersvloot van Schokland ging in deze storm verloren (van der Heide, 1966; Geurts, 1991; Terpstra, 2004).

De armoede op Schokland en de hoge jaarlijkse onderhoudskosten zorgden voor het ontstaan van een ontruimingsplan. De Schokkers en de kustverdediging van Schokland werd voor een deel door liefdadigheden van het vaste land in stand gehouden. De toestand op het eiland was onhoudbaar geworden. In 1859 werden de meer dan 600 Schokkers gedwongen om hun eiland te verlaten. Alles boven de grond mocht worden meegenomen, alle huizen gingen dan ook tegen de vlakte en alleen de funderingen bleven achter. De kerk van het oude Emmeloord werd afgebroken en opnieuw opgebouwd in Ommen (Geurts, 1991; Terpstra, 2004). De vraag of de gangbare geschiedschrijving in dit opzicht klopt wordt door J. Diender (voorzitter

Schokkervereniging) weerlegd. Hij geeft aan dat er een mythevorming is ontstaan rond de armoede op het eiland. Volgens Diender waren de Schokkers niet veel armer dan de bewoners van de andere Zuiderzeedorpen. De Schokkers konden zich prima redden met de visserij in zowel zout als brak water (de Ruiters, 1990).

Het overgrote deel van de Schokkers vestigde zich na de ontruiming in plaatsjes rond de Zuiderzee. De meesten vestigden zich net buiten Kampen (in Brunepe), Volendam en Vollenhoven. In Brunepe ontstond zelfs een Schokkerbuurt (tussen de huidige Schokkerstraat en Emmeloordstraat in Kampen). De huizen in de Schokkerbuurt waren gebouwd van materiaal afkomstig van Schokland. Veel Schokkers pakten het vissersbestaan weer op in de voormalige Zuiderzeedorpen. De Schokker schuiten bleven nog lang in gebruik in de visvloot. Het verschil tussen Kampen en de overige vestigingsplaatsen is de clustering van de Schokkers in de Schokkerbuurt. De Schokkers in deze buurt bleven lang een hechte groep, ze gingen naar dezelfde kerk, naar dezelfde sportverenigingen en werkten bij dezelfde bedrijven (visindustrie, sigarenfabriek en de pannenfabriek).

Tussen 1859 en 1941 werd het eiland beheerd door een drietal waterstaatsfunctionarissen, een havenmeester, lichtwachter en kantonier en hun gezinnen. Schokland was nog steeds van belang voor de scheepvaart als veilige ligplaats en lichtbaken. Daarnaast werd het eiland tijdens de inpoldering van de Noordoostpolder gebruikt als tijdelijke verblijf voor de arbeiders en voor de opslag van materieel voor het bouwen van de dijk. Na het droogvallen van de Noordoostpolder in 1941 hield Schokland als eiland op te bestaan. Het maakte nu deel uit van de Noordoostpolder, zowel fysiek als administratief. Sinds 2008 is Schokland weer een gemeente (van der Heide, 1966; Geurts, 1991; Terpstra, 2004).

In eerste instantie probeerden de Schokkers zich nog duidelijk te onderscheiden van de andere bewoners. Zo ondersteunden een aantal Schokkers de mogelijkheid tot de aanleg van een spoorlijn die van Amsterdam naar Marken en via Schokland en Urk naar Kampen zou gaan. Dit zou de instandhouding van Schokland betekenen. De Schokker vissers boden aan om de rest van hun leven eentiende van hun verdiensten af te staan als zij terug mochten naar Schokland.

In 1885 echter, werd al geconstateerd dat de Schokkers de kleding en gewoonten van hun nieuwe woonplaatsen aan namen. Er bleef nog wel een sterk samenhangsgevoel bestaan tussen de Schokkers, dit kwam vooral door de vele familierelaties tussen de Schokker gezinnen. Een band die blijkbaar zo sterk was dat in 1985 de Schokkervereniging werd opgericht: *“Dat er nog altijd een nauwe band bestaat tussen de nazaten van de Schokker bevolking bewijst de Schokkervereniging”* (Geurts, 1991: 102).

De Schokkervereniging heeft zichzelf een tweetal doelen gesteld: ten eerste het bevorderen van de belangstelling voor de geschiedenis van Schokland en haar bewoners voor de nazaten. En ten tweede, het uitdragen van de cultuurhistorie van het voormalige eiland door lezingen en voordrachten te organiseren. Veel leden van de Schokkervereniging zijn nazaten van de oorspronkelijke bewoners van Schokland. Daarnaast is de vereniging ook voor de mensen die geïnteresseerd zijn in de Schokkers of Schokland (Geurts, 1991; Schokkervereniging, 2010).

Vanaf 1995 is Schokland UNESCO Werelderfgoed. Schokland ligt midden in de Noordoostpolder, tussen Nagele en Ens (zie figuur 1.1). Het eiland is herkenbaar als een ‘bult’ in het landschap met in het midden een kerkje en een aantal huisjes in Zuiderzeestijl. Omdat Schokland op een veenpakket ligt is het eiland door de drooglegging van de polder gaan inklinken. Het proces van inklinking is minder erg uit dan men verwachtte. Schokland zal waarschijnlijk het huidige hoogteverschil met het omringende land behouden.

Figuur 1.1: Schokland in de Noordoostpolder

(Bron: maps.google.com, eigen bewerking)

1.3 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Hoe zit de band in elkaar die de nazaten van de Schokkers 150 jaar na de ontruiming nog steeds hebben met het voormalig eiland Schokland?

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in de band die mensen met een plek hebben, die al 150 jaar niet meer in zijn oorspronkelijke context bestaat. De hoofdvraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

- *Welke elementen van plaatsverbondenheid worden onderscheiden?*
  - o *Welke elementen zijn voor Schokland relevant en bruikbaar?*
- *Met welke elementen van Schokland hebben mensen een band?*
- *Hoe sterk is de band met de elementen van Schokland?*
- *Kunnen de elementen die nu erkend zijn voor plaatsverbintenis aangevuld worden door dit onderzoek?*

De elementen die benoemd worden in de deelvragen hebben betrekking op de invulling van een conceptueel model dat gebruikt wordt om een concreter beeld te krijgen van de emotionele band die de nazaten met Schokland hebben.

1.4 Relevantie onderzoek

De laatste decennia wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar plaatsidentiteiten en plaatsverbondenheid (Relph, 1976; Agnew & Duncan, 1989; Altman & Low, 1992; Manzo, 2003). De onderwerpen zijn vooral toegespitst op de verbondenheid met de thuissituatie (Hidalgo & Hernandez, 2001; Chow & Healey, 2008). Hier komt verandering in, ook andere plaatsen dan thuis blijken voor mensen een rol te spelen. Hierbij draait het vaak wel om plaatsen waar mensen via dagelijkse activiteiten iets mee te maken hebben (Manzo, 2005). Schokland is een plaats die voor de meeste Schokker nazaten geen rol speelt in hun dagelijkse activiteiten. Bovendien ligt het eiland al ruim 60 jaar op het droge en heeft er in de 150 jaar na de ontruiming geen oorspronkelijke Schokker meer gewoond. Over dit soort uitzonderlijke gevallen is nog maar weinig geschreven in de literatuur. Schokland is in dit opzicht dus een bijzondere plaats. Uit het onderzoek kan bijvoorbeeld blijken dat verbondenheid met plekken niet ophoudt bij het dagelijks gebruik ervan. Daarnaast kan er nog steeds sprake zijn van een band met plaatsen die geheel of gedeeltelijk verdwenen zijn. Dit onderzoek kan in zijn ruimere context een aanvulling zijn voor het concept plaatsverbondenheid en de conceptuele modellen die daarvoor ontwikkeld zijn.

In maatschappelijk oogpunt kan dit onderzoek voor de leden van de Schokkervereniging een bijdrage leveren. Het kan inzicht geven in de manier waarop mensen betrokken zijn bij Schokland en de vereniging kan hier zijn voordeel mee doen. Daarnaast draagt dit onderzoek in zekere mate ook bij aan het inzicht in de sociaal-culturele geschiedenis van de Noordoostpolder, voor planologen en beleidsambtenaren kan dit onderzoek dus als handvat dienen voor ruimtelijke ontwikkelingen in de Noordoostpolder. Schokland kan als voorbeeld dienen in beleid waarin sprake is van plekken die verdwijnen, zoals bij de verandering van ruimtegebruik op verschillende schaalniveaus. Planologen, projectontwikkelaars en beleidsambtenaren kunnen op de gevolgen anticiperen om zo een breder draagvlak te creëren om ontwikkelingsprojecten door te zetten.

1.5 Leeswijzer

Om de band van de Schokkernazaten met het voormalig eiland Schokland te onderzoeken wordt in hoofdstuk 2 de theorie besproken rond het begrip 'place attachment'. De vele begripsdefinities die aan 'place attachment' zijn gegeven maakt het ontwikkelen van een conceptueel model niet makkelijk. Er is recentelijk een nieuw conceptueel model ontwikkeld dat ook besproken zal worden. Daarnaast worden de sociaal culturele kenmerken van de visserscultuur en de literatuur over gedwongen migratie behandeld. Hoofdstuk 3 zal ingaan op de methodologie van dit onderzoek. Dit hoofdstuk zal ingaan op de dataverzameling via interviews en de analyse van de interviews. De resultaten uit de interviews zullen vervolgens in hoofdstuk 4 besproken worden. In het laatste hoofdstuk worden de conclusies van het onderzoek gegeven en worden discussiepunten en aanbevelingen aangedragen voor dit onderzoek.

2. Theoretisch kader

In de theorie is er een grote variëteit aan begrippen rond plaats en de band die mensen met een plaats hebben. Het door elkaar gebruiken van begrippen zoals 'place', 'sense of place', 'rootedness', 'identity' en 'embeddedness' geven al aan dat de relatie tussen mens en plaats niet eenduidig is (Giuliani, 2003).

Dit hoofdstuk zal het begrip plaats (place) en de band tussen mensen en plaatsen (place attachment) verkennen. Eerst zal het concept plaats en ruimte besproken worden. De band tussen mens en plaats zal verhelderd worden aan de hand van een aantal metaforen. Voor het structureren van deze relatie zijn een aantal conceptuele modellen ontwikkeld die gebruikt worden bij het opstellen van onderzoeken naar 'place attachment'. Deze zullen ook kort besproken worden.

De wijze waarop over plaats wordt gedacht wordt mede beïnvloed door de culturele context. Deze culturele context kan dus invloed hebben op 'place attachment'. In 2.3 en 2.4 zullen de sociaal culturele kenmerken van een visserscultuur en de literatuur over gedwongen migratie besproken worden. Er blijken algemeen geldende karakteristieken te zijn voor 'de visser'. Een aantal aspecten van deze culturele groep zal in de relatie tot Schokland uitgelegd worden. Hierna zal ingegaan worden op de literatuur omtrent gedwongen migratie. Een gedwongen migratie of verhuizing zal zijn sporen nalaten onder de verlaters die voor de nazaten van Schokland en hun band met Schokland en de Schokkerse cultuur relevant kan zijn. Stress na een gedwongen verlatting uit zich in eerste instantie in het eigenbehoud (onderscheiden van de rest) en vervolgens in een proces van acculturatie waarbij de eigen culturele karakteristieken 'verloren gaan'.

2.1 Place & Place attachment

Ons hele bestaan vindt niet plaats in een vacuüm. Omdat al onze dagelijkse bezigheden zich in een ruimtelijke context afspelen zijn wij onlosmakelijk met plaats en ruimte verbonden. Zoals Relph (1976) stelt:

"To be human is to live in a world filled with significant places: to be human is to have and to know your place" (1976: 1).

Geografen maken onderscheid tussen het begrip plaats ('place') en ruimte ('space'). Plaats is ruimte met een toegekende betekenis of waarde. Ruimte wordt dus pas een plaats na een proces van waardering of betekenis geven (Tuan, 1977; Vanclay, 2008; Kaltenborn, 1997). Bij dit proces wordt vaak de nadruk gelegd op de menselijke factor, plaats is een constructie van de menselijke cultuur:

"Place then is the counterpoint of space: places are politicised and cultured; they are humanised versions of space" (Anderson, 2010: 38).

Plaatsen kunnen meerdere betekenissen hebben doordat verschillende mensen er een betekenis aan toekennen (Sack, 2004 ;Stedman, 2003).

Voor het concept plaats wordt vaak een driedeling gehanteerd. Gieryn (2000) deelt plaats op in 'geografische locatie', 'materiële vormen' en 'investering van meningen en waarden'. Vanclay (2008) geeft een soortgelijke indeling. Hij gaat uit van de biofysieke wereld, de sociale wereld en de spirituele wereld van plaats.

In dit onderzoek ga ik uit van de onderverdeling die Anderson (2010) geeft, naar Agnew & Duncan (1989). Plaats bestaat uit een 'location', 'locale' en een 'sense of place'. Location is de fysieke plaats in de ruimte, een objectief punt ten opzichte van andere plaatsen. Plaats kan ook bepaald worden met coördinaten of via lengte- en breedtegraad. Locale zijn de fysieke en

sociale elementen van de plaats. Dus de bebouwde omgeving, de naturomgeving maar ook de sociale omgeving. In lijn met Massey (1994)¹ betekent lokale dat plaats ook een knooppunt van sociale relaties kan zijn. Plaatsen staan altijd in relatie tot andere plaatsen. In de lokale van plaats vindt onze dagelijkse routine plaats. Met Sense of place wordt de emotionele band bedoeld die mensen met plaatsen hebben, deze band kan zowel negatief als positief zijn. Daarnaast is deze emotionele band vaak individueel, maar het kan ook een collectieve emotionele band zijn.

Over de emotionele band tussen mensen en plaatsen is in de literatuur veel geschreven. Vooral de begrippen 'place attachment', 'sense of place', en 'place identity' worden veelvuldig naast elkaar gebruikt. Vanclay (2008) geeft aan dat er veel onduidelijkheid is omdat er in de literatuur een veelvoud aan verschillende begrippen wordt gebruikt die niet altijd hetzelfde betekenen. Veel schrijvers zijn niet volledig op de hoogte van de verschillende begripsdefinities rond 'place attachment' en 'sense of place'. Zoals Giuliani terecht stelt:

"The very variety of terms used to refer to affective bonds with places - rootedness, sense of place, appropriation, belongingness, insideness, embeddedness, attachment, affiliation, commitment, investment, dependence, identity, etc- seem to indicate not so much a diversity of concepts and reference models as a vagueness in the identification of the phenomenon" (Giuliani, 2003: 138).

Deze variëteit aan definities is ook wel afhankelijk van de discipline van waaruit het concept onderzocht wordt. Zo is volgens Vanclay (2008) 'place attachment' hetzelfde als 'sense of place' in de verschillende disciplines.

'Sense of place' is een proces van plaatsverbondenheid via ervaringen of emoties (Manzo, 2003; Agnew & Duncan 1989; Giuliani 2003). Het is een individueel en subjectief proces (Hummon, 1992; Relph, 1976; Vanclay, 2008). Het begrip 'sense of place' wordt opgevat als betekenissen, gehechtheid en tevredenheid met betrekking tot plaats (Stedman, 2003).

Volgens Anderson (2010) zorgt de notie van sense of place ervoor dat nadenken over 'wie wij zijn' uiteindelijk ook leidt tot de vraag 'waar wij zijn'. Onze identiteit wordt mede bepaald door onze eigen sense of place; door de band die we hebben met een plaats (Casey, 2001; Proshansky, 1983). Twigger-Ross en Uzzell (1996) definiëren plaatsidentiteit als 'het proces tussen plaats en identiteit' wat hetzelfde is als 'het proces tussen groepen en identiteit'. Een individu meet zichzelf op dezelfde manier een identiteit aan via plaatsen als via groepen.

'Place attachment' wordt omschreven als een affectieve band of link tussen mensen en plaatsen, het is een veelzijdig en complex begrip waarbij het draait om gedrag, cognitie, kennis, geloof en activiteiten. Het karakteriseert de band tussen mensen en plaatsen en helpt bij het definiëren van het individu, de groep en de cultuur (Hidalgo & Hernandez, 2001; Altman & Low, 1992; Chow & Healy, 2008; Scannell & Gifford, 2010; Vanclay, 2008).

Het blijkt dat er veel overlap is tussen 'sense of place', 'place identity' en 'place attachment'. De concepten worden soms als synoniem gezien of als onderdeel van elkaar (Chow & Healey, 2008). Alle drie concepten gaan in essentie over het toekennen van een betekenis of emotionele band aan plaatsen en het identificeren met plaatsen. Dit onderzoek gaat ervan uit dat in "de band met een plaats" onderscheid gemaakt kan worden tussen de volgende elementen (naar Altman & Low, 1992):

---

¹ Massey geeft in haar boek aan waarom plaatsen in de betekenis van afgegrensd stuk grond niet meer houdbaar is door het globalisatie proces. Zij is voor een 'progressive sense of place', een standpunt waarbij plaatsen worden omschreven als een proces, een dynamisch proces van sociale relaties.

1. 'Place attachment' draait om de band met een plaats via emoties, cognitie en dagelijkse activiteit.
2. Plaatsen waarmee mensen verbonden zijn kunnen verschillen in schaal, hun specificiteit en tastbaarheid.
3. Er spelen verschillende actoren mee (individuen, groepen en culturen)
4. Er zijn verschillende sociale relaties (relaties tussen individuen, groepen en culturen)
5. De band is tijdsspecifiek

Naast het onderscheiden van deze 5 elementen van 'place attachment' geven Altman & Low (1992) nog een verdere typologie van 'place attachment' in vijf verschillende symbolische banden tussen mens en plaats die voor dit onderzoek relevant zijn:

- Genealogische band: deze band heeft betrekking op de historische identificatie van individuen en groepen (vaak families) met een plaats. De band met een plek is ontstaan door de ervaring van het leven op de plaats. Vanwege vergaande complexe familierelaties op Schokland kan het zijn dat deze band ook voor de Schokkers geldt. Vaak speelt het erfgoed van de grootouders nog een rol in het leven van een mens. Dit zou ook het geval kunnen zijn voor de nazaten van de Schokkers. Het is per slot van rekening de plek waar zij 'vandaan komen', waar hun 'roots' liggen.
- Band door verlies van land of vernietiging van de gemeenschap: het verlies van de 'eigen' plaats levert vaak een gevoel van treurnis op. De gedwongen verhuizing van 1859 (zie 1.2) kan grote invloed hebben achtergelaten op de Schokkers en hun nazaten. De Schokkervereniging refereert op hun website naar deze 'traumatische gebeurtenis'. De gevolgen van zo'n gedwongen migratie zal in 2.4 verder behandeld worden.
- Economische band: Via eigendom van een stuk land of de reden dat iemand 'leeft van zijn stuk land' kunnen mensen een sterke band ontwikkelen. De Schokkers hebben voor een groot deel geleefd van de visserij. In 2.3 wordt duidelijk dat vissers een bijzonder slag mensen zijn waardoor er een sterke band wordt gevormd tussen de vissers en de economische connectie die deze mensen hadden met het eiland.
- Kosmologische en bedevaartsband: deze twee typeringingen liggen zeer dicht bij elkaar. Zij steunen op het religieuze karakter die plaatsen kunnen hebben. Plaatsen kunnen bijvoorbeeld symbool staan voor de kosmos, voor God of voor de creatie van de mens.
- Band door vertellingen: door de verhalen en vertellingen, die op den duur kunnen veranderen in mythen en legendes, kan een band ontstaan tussen mens en plaats. Hierbij spelen plaatsnamen ook een grote rol. Het zou kunnen dat verhalen die van generatie op generatie verteld worden zorgen voor een band die de nazaten nu nog met Schokland hebben.

In veel onderzoek naar place attachment wordt in eerste instantie de thuissituatie of de buurt als uitgangspunt gebruikt (Chow & Healey, 2008; Hidalgo & Hernandez, 2001; Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Echter, Manzo (2005) heeft aangetoond dat mensen aan meer plaatsen dan hun thuissituatie verbonden kunnen zijn.

Mensen met een sterke 'place attachment', met een sterk gevoel van belonging ('erbij horen'), zijn onvermijdelijk ook verbonden met een gemeenschap vanwege de sociale factor van plaats. Deze 'community bound place attachment' kan door de sociale contacten zorgen voor een sterke sociale cohesie (Vanclay, 2008; Hummon, 1992).

Mensen kunnen ook een 'imagined place attachment' ontwikkelen. De Jong (2008) beschrijft in een autobiografisch artikel een 'imagined place attachment' met Zwitserland. De Jong beschrijft hoe zij vanuit Australië een sterk gevoel van belonging opbouwt met Zwitserland, het land waar

haar moeder is geboren. In het geval van de Jong draait het om de band met de fysieke karakteristieken van Zwitserland. Als het om de sociale karakteristieken van dit soort imagined places draait, is het concept 'imagined communities' van Anderson een goede uitgangspunt. Anderson (2006) stelt in zijn boek over imagined communities dat een community een sociaal geconstrueerd concept is. Mensen binnen een community hoeven elkaar niet te kennen om toch een band te voelen met deze mensen omdat ze ergens bij horen (gevoel van belonging). De Schokkervereniging zou in dit opzicht beschouwd kunnen worden als een imagined community. De Schokkervereniging is voornamelijk een sociaal geconstrueerd concept. Het is de vraag in hoeverre het fysieke Schokland een rol speelt voor deze 'community'. Het concept 'imagined place attachment' van de Jong (2008) is een goed voorbeeld van de narratieve band die iemand met een plaats kan hebben. Deze band wordt indirect via verhalen en foto's opgebouwd, zonder in aanraking te zijn geweest met de plaats. Voor de nazaten van de Schokkers kan dit één van de verklaringen zijn dat zij nu nog zo betrokken zijn bij Schokland.

Voor dit onderzoek is het van belang dat een plaats een ruimte is met een betekenis. Deze betekenis kan echter per persoon verschillen. Dit houdt in dat een plaats voor elk persoon een verschillende betekenis heeft en dat elk persoon ook een verschillende band met die plaats heeft. De definitie van deze band is door Altman en Low (1992) duidelijk stapsgewijs gedefinieerd door het op te delen in een aantal elementen. Ik zal in dit onderzoek ook uitgaan van deze definitie. De typologie van 'place attachment' die Altman & Low geven is ook zeer bruikbaar voor dit onderzoek.

In de volgende paragraaf wordt duidelijk dat deze opdeling van Altman en Low in meerdere conceptuele modellen is gebruikt. In zekere zin is ook de opdeling van plaats door Agnew en Duncan (1989) terug te vinden in deze modellen. De modellen die ontwikkeld zijn, zijn een goed uitgangspunt om een onderzoek op te baseren.

2.2 Conceptuele modellen

Uit 2.1 is gebleken dat het bij place attachment draait om een emotionele band met een plaats. Voor onderzoek naar 'place attachment' is een aantal conceptuele modellen ontwikkeld.

Twigger-Ross en Uzzell (1996) baseren hun empirisch onderzoek naar place attachment in de Surrey Docks van Londen op het 'identiteits proces model' van Breakwell. Breakwell onderscheidt vier principes die de identiteit en band met een plaats bepalen. Twigger-Ross en Uzzell vullen deze vier principes in voor de band die inwoners van de Surrey Docks hebben met hun buurt:

- Distinctiveness: het eerste principe is het onderscheidend vermogen van personen. Men gebruikt plaatsen om zich te onderscheiden van anderen.
- Continuity: plaatsen worden gebruikt als referenties naar het verleden om te dienen als continuïteit, hierbij kan het gaan om activiteiten of ervaringen in het verleden. Plaatsen kunnen daarnaast ook karakteristieken vertonen die generiek en overdraagbaar zijn en hiermee bijdragen aan continuïteit.
- Self-esteem: plaatsen kunnen een positieve eigenwaarde van het individu of de groep opwekken, een geborgen, veilig gevoel in tijden van stress.
- Self-efficacy: als de fysieke omgeving mensen steunen in hun dagelijkse activiteiten is er een sterk gevoel van self-efficacy. Een plaats moet controleerbaar zijn en voldoen aan bepaalde eisen.

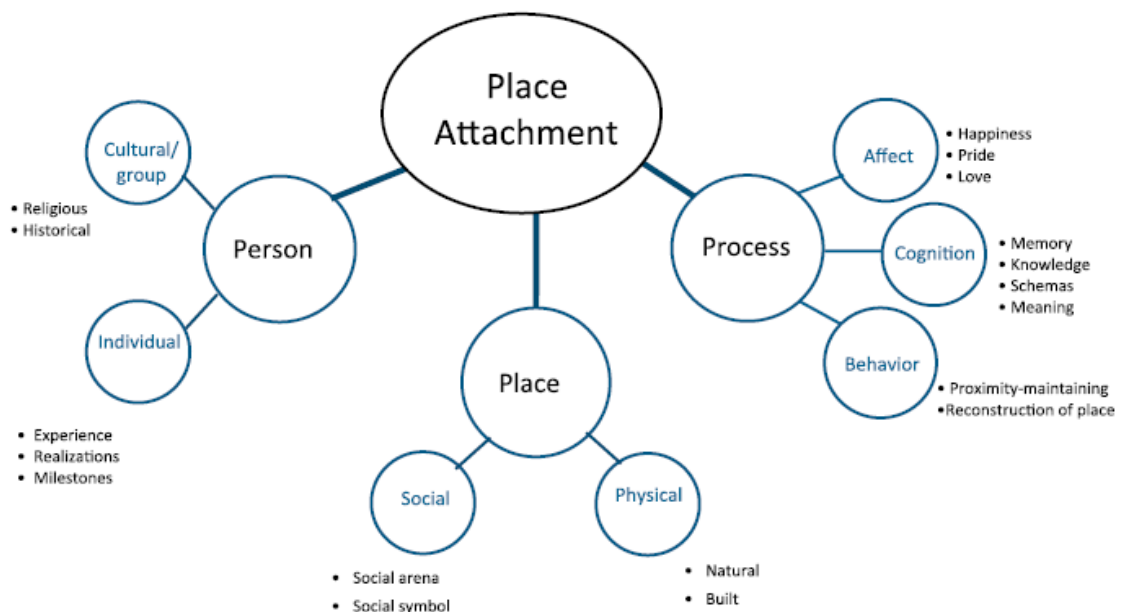
Gustafson (2001) en Scannell & Gifford (2010) gebruiken meer beeldende conceptuele modellen voor 'place attachment'. Gustafson baseerde een driepolig, driehoekig, model op interviews

afgenomen in West Zweden. In het model onderscheidt Gustafson 'self', 'others' en 'environment' als de drie polen van het model.

Met 'Self' bedoelt Gustafson de persoonlijke mening, afhankelijk van het levenspad dat iemand bewandeld heeft. Vaak draait het ook om de verschillende levensfasen van de mens. Ervaringen en emoties zijn voor het individu belangrijk. Met 'Others' worden de andere individuen en groepen bedoeld, met daar tussenin een veelvoud aan mogelijke sociale relaties. De 'Environment' is de fysieke, historische, natuurlijke en institutionele omgeving. Bij de betekenissen die mensen aan plaatsen geven is er altijd sprake van een relatie tussen deze polen, vandaar ook een driehoekig model die nader ingevuld kan worden (Gustafson, 2001).

In het conceptuele model van Scannell & Gifford (2010) is een poging gedaan om alle gevarieerde definities van 'place attachment' om te zetten in een driedimensionaal model. In figuur 2.1 is te zien dat er onderscheidt wordt gemaakt tussen 'Person', 'Place' en 'Process'. De dimensie 'Person' draait om de actor. Wie is er verbonden met een plaats? Dit kan een individu of een groep zijn. Bij een individu gaat het om de persoonlijke connectie met een plaats. Hierbij spelen ervaringen, herinneringen en mijlpalen een rol. Voor een groep draait het om de symbolische gedeelde band, deze kan via de gedeelde historische waarden, of religieuze waarden tot stand komen.

Figuur 2.1: Person, Place, Process (PPP) model van Scannell & Gifford

Bron: Scannell & Gifford (2010)

De dimensie 'Place' draait om de plek waaraan iemand verbonden is. De dimensie Plaats is opgedeeld in een sociale connectie en een fysieke connectie. Bij plaats in fysieke zin gaat het om de elementen waaruit een plaats is opgebouwd. De sociale connectie met plaats draait om plaats als een netwerk van sociale relaties. Mensen hebben een band met een plaats omdat deze plaats sociale relaties faciliteert.

De laatste dimensie van het model is het 'Process'. Deze dimensie steunt op de psychologische processen bij 'place attachment'. Er worden drie verschillende processen beschreven in het model: 'affect', 'cognition' en 'behavior', respectievelijk emoties (affectie), cognitie en gedrag.

Een connectie met een plaats bestaat deels uit emoties (geluk, trots en liefde) en cognitie (ervaringen en herinneringen) wat vaak als passief proces gezien wordt. Gedrag is ook een grote factor in het proces van 'place attachment'. Een band met een plaats wordt uitgedrukt in activiteiten. Plaatsen worden via gedrag gereproduceerd. Het gebruik van een plaats wordt bevestigd door het herhalen van een bepaald gedrag of van bepaalde activiteiten in die plaats.

Het model van Scannell & Gifford (2010) is een relatief nieuw conceptueel model. Het is een samenvatting van alle verschillende, oude en recente, definitieën en conceptuele modellen van 'place attachment'. Volgens Scannell & Gifford is het model zeer toegankelijk omdat het een model is gebaseerd op studies uit verschillende disciplines. Het geeft een breed en coherent beeld van 'place attachment'. Daarnaast geven de auteurs aan dat juist de brede context van het model onderzoekers de ruimte geeft om specifieke termen rond 'place attachment' (zoals proximity maintaining behavior) in te passen en te gebruiken in veldwerk. Het model wordt op deze manier veelzijdig omdat het te gebruiken is in verschillende disciplines van onderzoek (geografie, psychologie, etc.). Data over 'place attachment' kan in de toekomst makkelijker georganiseerd en gedefinieerd worden. Hierdoor is meer overeenkomst tussen de verschillende disciplines.

Volgens Scannell & Gifford is de structuur van het model geschikt voor het opzetten van (semigestructureerde) interviews bij kwalitatief onderzoek (Scannell & Gifford, 2010).

Om deze redenen zal het PPP-model van Scannell & Gifford gebruikt worden als uitgangspunt voor de dataverzameling in dit onderzoek. In 2.5 wordt het PPP-model verder beschreven en ingevuld voor Schokland.

De culturele context kan invloed hebben op de manier waarop een persoon-plaats band ontstaat. Schokland was in de eerste plaats een vissersgemeenschap, een gemeenschap met bepaalde sociaal culturele karakteristieken.

2.3 Sociaal culturele kenmerken van een vissersgemeenschap

Op Schokland was het voornaamste bestaansmiddel de visserij. Schokland was een kleinschalige vissersgemeenschap. McGoodwin (2001) geeft aan dat vrijwel alle kleinschalige vissersgemeenschappen veel overeenkomsten hebben in sociaal-culturele kenmerken. De verschillende vissersgemeenschappen gebruiken dezelfde bron voor exploitatie. Om deze reden hebben verschillende kleinschalige vissersgemeenschappen veel overeenkomsten, ondanks dat de gemeenschappen deel uit kunnen maken van een totaal andere culturele context.

Één van de overeenkomsten is dat het vissersbedrijf in kleinschalige vissersgemeenschappen vaak een familiebedrijf is. Dit heeft het grote voordeel dat in economisch mindere tijden de bemanning nog steeds werkt tegen lagere inkomens. Tussen de verschillende familiebedrijfjes zijn vaak een groot aantal familierelaties te leggen. Macleod (2004) merkte tijdens zijn onderzoek naar vissers in het Spaanse Veultas dat zonen vaak hun vaders opvolgen en worden aangemoedigd om te trouwen met dochters van andere vissers. Volgens Macleod (2004) is

"kinship the primary organizing principal of the fishing economy in Vueltas. Fishermen are bonded through blood ties" (55).

De visserij is een cultuur die is ontstaan door accumulatie van kennis en ervaringen. Dit is waarschijnlijk ook de reden dat de familiebanden zo sterk zijn. Het doorgeven van kennis via verwantschap gaat makkelijker dan via de werkgever-werknemer verhouding (Hoefnagel et al, 2004; McGoodwin, 2001; Macleod, 2004).

Een tweede overeenkomst is dat vissers vaak gezien worden als een apart soort mensen, een specifiek aanwijsbare groep mensen met bepaalde karakteristieken. Factoren zoals de

afhankelijkheid van natuurlijke omstandigheden, onregelmatige werkuren, veel tijd op het water en gescheiden zijn van de andere mensen dragen bij aan het vormen van de specifieke groep. Omdat vissers zo vaak op het water zijn, zijn de sociale activiteiten zoals bruiloften, begrafenissen, verjaardagen en andere feesten belangrijk voor de sociale contacten. Naast de bijzondere omstandigheden waar de vissers mee te maken krijgen is er ook sprake van een zekere trots in het beroep. Deze trots vertaalt zich in een enorme toewijding naar het beroep. Vissen is meer dan alleen werk, het wordt een manier van leven. Vissers zijn heel sterk geneigd om deze manier van leven vast te houden, zelfs als het werk niet meer economisch rendabel is. Omdat het uitoefenen van het beroep een hoge mate van zelfstandigheid, zelfredzaamheid en een zekere mate van risico nemen vergt wordt de visserij vaak een haast heroïsch karakter toegedicht door de leden van de gemeenschap (McGoodwin, 2001; Hoefnagel et al, 2004).

Een vissersgemeenschap heeft vaak naast de visserij nog een alternatieve bestaanswijze opgebouwd, om niet volledig afhankelijk te zijn van de visvangst. Op Schokland werd er in kleine mate veeteelt gepleegd op de graslanden rond de woonterpen. Vanaf ongeveer 1825 werd dit onmogelijk vanwege de continue overstroming van de lagere delen waardoor de kwaliteit van het land achteruit ging. Hierdoor werd Schokland volledig afhankelijk van de visserij. Het is daarom ook niet zo verwonderlijk dat veel Schokkers de visserij weer oppakten toen ze naar het vaste land vertrokken (Geurts, 1991; McGoodwin, 2001; Nadel-Klein & Davis, 1992).

2.4 Gedwongen migratie

De Schokkers werden in 1859 gedwongen om huis en haard te verlaten vanwege de onhoudbare situatie op Schokland. Gedwongen verhuizingen zijn vandaag de dag nog steeds aan de orde door ontwikkelingsprojecten als dammen, vliegvelden, wegen, hotels en andere projecten. In de literatuur is er een consensus over het feit dat een gedwongen verplaatsing, in welk opzicht dan ook, een zeer stressvolle situatie oplevert voor degenen die gedwongen worden de thuissituatie te verlaten. Een gedwongen verhuizing of gedwongen migratie zal ongetwijfeld een effect hebben gehad op de groep Schokkers die het eiland moesten verlaten (Loizos, 2007; Castles, 2003; Hansen & Oliver-Smith, 1982; Colic-Peisker & Walker, 2003). Deze stressvolle situatie kan op den duur uitmonden in een trauma. Loizos (2007) behandelt het debat rond de 'trauma and identity transmission'. Hierbij draait het om de overdracht van de trauma's die veroorzaakt zijn door de gedwongen verplaatsing, naar een jongere generatie. De stress die de Schokkers overhieldden aan het verlies van hun land kan dus zijn overgedragen van generatie op generatie. Een gedwongen verhuizing heeft als gevolg dat de mensen zich op de nieuwe vestigingsplaats moeten aanpassen aan de lokale omstandigheden. Al in 1885 (26 jaar na de ontruiming) wordt er melding gemaakt van de Schokkers die de kleding en gewoontes van hun nieuwe vestigingsplaats aan namen (zie 1.2). Dit proces van acculturatie wordt in de literatuur gezien als de beste methode om met de nieuwe vestigingsplaats om te gaan. Het clusteren en segregeren van de rest van de nieuwe gemeenschap wordt als onwenselijk beschouwd, in zowel sociaal opzicht als in politiek opzicht. Daarnaast is ook de administratieve status van 'vreemdeling' of 'migrant' een onwenselijke status omdat het bepaalde vooroordelen met zich mee brengt (Castles, 2003; Colic-Peisker & Walker, 2003).

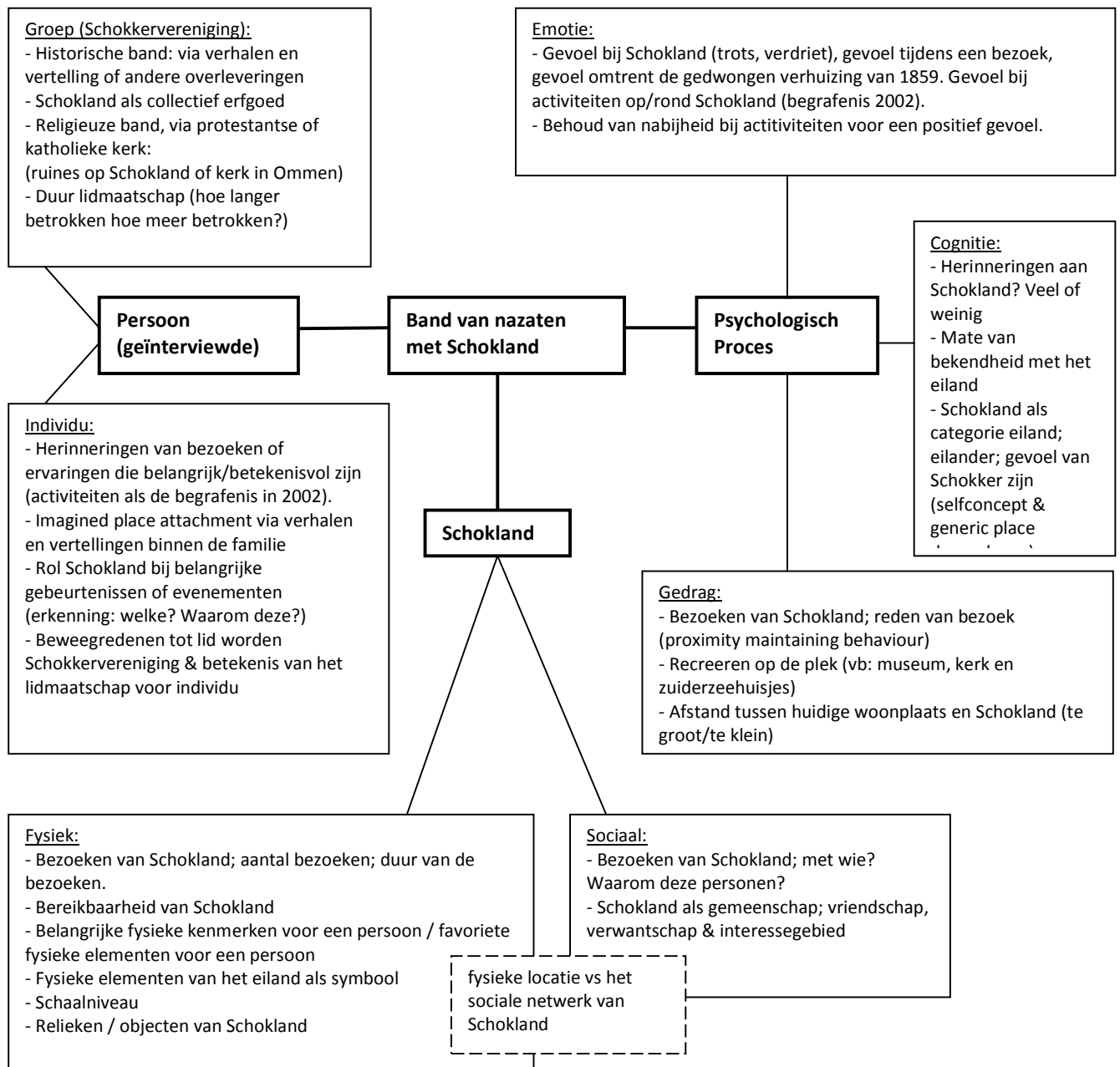
Colic-Peisker & Walker (2003) geven in hun onderzoek naar de gedwongen migratie van Bosniërs naar Australië aan dat het verkrijgen van een baan een grote stimulans is voor het proces van acculturatie. De reden hiervan is dat de migranten zich op deze manier weer een nieuwe identiteit kunnen aanmeten, anders dan het label van 'migrant' of 'vluchteling'. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een groot deel van de Schokkers het oude bestaan, zij het in een nieuwe omgeving, weer oppakte. Op deze manier bleef men de vissersidentiteit behouden (zie 2.3) en wordt het proces van integreren in de nieuwe gemeenschap vergemakkelijkt.

2.5 Schokland en het Person, Place, Process-model

Zoals in 2.2 al is aangegeven is het PPPmodel van Scannell & Gifford een geschikt model om te gebruiken bij kwalitatief onderzoek op basis van, onder andere, semigestructureerde (diepte) interviews. Het model is voor het gebruik in dit onderzoek nog wat te abstract. In figuur 2.2 is het PPP-model te vinden die is ingevuld voor Schokland en de Schokker nazaten, dit figuur wordt hier uitgelegd.

Figuur 2.2: Schokland in het Person, Place, Process model van Scannell & Gifford

Bron: eigen bewerking Scannell & Gifford (2010)

2.5.1 Person

In deze dimensie wordt onderscheid gemaakt tussen het individu en de groep. Voor het individu draait het volgens Scannell & Gifford om 'experience in place'. Hierbij draait het om de ervaringen en de herinneringen die personen hebben bij gebeurtenissen, iets wat in het model als 'personal memories' wordt bestempeld. Dit kunnen bezoeken of ervaringen zijn die personen meemaken en die zij als belangrijk of betekenisvol ervaren. Het kan gaan om activiteiten die vanuit groepsverband georganiseerd zijn. De plaats kan de gelegenheid bieden voor gebeurtenissen die voor het individu belangrijk zijn. Op Schokland is ruimte voor deze individuele ervaringen, naast de georganiseerde activiteiten in groepsverband van de Schokkervereniging. Deze gebeurtenissen kunnen bijdragen aan de persoonlijke groei van het individu. Wat niet benoemd wordt in het model maar voor dit onderzoek wel een betekenis kan hebben is de 'imagined place attachment' die een persoon kan hebben door de verhalen die hij of zij van de familie meekrijgt. Door als kind verhalen te horen van de familie kan er een beeld gevormd worden van een plaats.

In groepsverband draait het volgens Scannell & Gifford om de 'symbolic meaning' van de plaats die gedeeld wordt door de leden van de groep. De band met een plaats wordt beschreven als "*a community process in which groups become attached to areas wherein they may practice, and thus preserve, their cultures.*" (Scannell & Gifford, 2010:2). Schokland is in die zin het collectieve erfgoed van de groep waarbij de plek met regelmaat gebruikt wordt (bijvoorbeeld de nieuwjaarsreceptie met optreden van het Schokkerkoor). Een historische band wordt opgebouwd uit "*historical events, religion, and other experiences common tot group members, and these meanings are transmitted to subsequent generations.*" (Scannell & Gifford, 2010:2). Het draait om gedeelde historische ervaringen en waarden die ook overgedragen kunnen worden via verhalen en vertellingen. De band op groepsniveau kan versterkt worden door het netwerk dat onderling ontstaat. Ook religie is een component die een rol kan spelen aangezien Schokland vroeger een sterke religieuze verdeling kende. Het is niet duidelijk of dat nu nog een rol speelt.

2.5.2 Place

In de dimensie 'Place' wordt onderscheid gemaakt tussen een fysieke 'place attachment' en een sociale 'place attachment'. De fysieke 'place attachment' is de verbondenheid met de fysieke weerslag van het eiland zelf, Schokland. Voor dit onderzoek is de fysieke plaats opgevat als de bezoeken die een persoon brengt aan het eiland (welke plekken er bezocht worden), de duur van het bezoek, de bereikbaarheid van Schokland, belangrijke fysieke kenmerken of elementen van het eiland voor het individu en bepaalde relieken of overblijfselen van het eiland die het individu in bezit heeft. Elementen of kenmerken van het eiland kunnen voor een individu belangrijk zijn omdat zich hier een gebeurtenis heeft afgespeeld zoals een begrafenis, of bijvoorbeeld omdat op die plek het voorouderlijk huis heeft gestaan. Deze elementen verwijzen terug naar de genealogische banden die een persoon met een plaats kan hebben (zie 2.1). Naast de fysieke elementen op het eiland kan ook het klimaat invloed hebben op de band (Scannell & Gifford, 2010).

Met de sociale dimensie wordt het netwerk van sociale interacties bedoeld die een 'psychological sense of community' geven (Riger & Lavrakas, 1981:56). Een onderdeel van deze vorm van 'attachment' is de sociale band met organisaties die in dit geval draait om de rol van de Schokkervereniging en andere organisaties rond Schokland. Daarnaast blijkt het sentiment van verbondenheid gerelateerd te zijn aan de duur van het verblijf ('length of residence'). Hoewel men in andere onderzoeken uitgaat van de woonduur gaat het hier om de lengte van

bezoek of de duur van de betrokkenheid door middel van een lidmaatschap (Riger & Lavrakas, 1981).

Het sociale netwerk van het eiland zal voornamelijk bestaan uit de gemeenschap ('community') die Schokland en de Schokkernazaten vormen en de onderlinge verbondenheid die Schokkernazaten met die 'community' voelen, de 'sense of community'. Hierbij draait het om banden tussen leden van de Schokkervereniging. Er worden twee typen 'community' onderscheiden, een 'community of place', via een geografische locatie, en een 'community of interest', een gemeenschap waarbij een band ontstaat uit gedeelde interesse (Nasar & Julian, 1995). Maar dit kan ook ontstaan door gedeelde vriendschap of gedeelde genealogie, hierbij hoeft de geografische locatie geen rol te spelen. De sociale banden centreren zich echter rond de plaats Schokland, dat fungeert als arena van sociale interactie. Daarom is het ook van belang om te weten met wie een persoon het eiland bezoekt, wie er nog meer betrokken wordt in deze arena van sociale interactie en waarom dit belangrijk is voor hem of haar.

De sociale band kan gesymboliseerd worden door de plaats zelf: *"the place symbolizes one's social group"* (Scannell & Gifford, 2010:5). Een identiteit wordt verleend aan de sociale groep waar hij of zij bij hoort, zo kan iemand zichzelf zien als een Schokker. Dit zelfconcept zal ook terugkomen in de dimensie 'Process'.

2.5.3 Process

De dimensie 'Process' is de psychologische dimensie van het model. In deze dimensie wordt onderscheid gemaakt tussen affectie (emotie), cognitie en gedrag, een onderscheid dat ook in sociaalpsychologische theorieën gemaakt wordt.

Volgens Scannell & Gifford gaat een plaats-persoon band gepaard met emotionele gevoelens. Vooral bij gedwongen verlaten spelen emoties een grote rol. Hierbij kan verdriet of droefheid om een plaats optreden: *"relationship with a place can represent an array of emotions from love and contentment to fear, hatred and ambivalence"* (Scannell & Gifford, 2010:3).

Cognitie steunt op de herinneringen, overtuigingen, betekenissen en kennis van de plaats. De band tussen een persoon en een plaats kan groeien doordat zich op die plaats bepaalde belangrijke gebeurtenissen hebben voorgedaan. Bij cognitie speelt ook het zelfbeeld een rol. De zogenaamde 'physical world socialization of the self'. Hiermee wordt het zelfbeeld bedoeld die ontstaat onder invloed van de fysieke kenmerken van plaatsen. De plaats maakt deel uit van de eigen identiteit; hierbij wordt een onderscheidende identiteit gecreëerd op basis van fysieke kenmerken van een plaats, de 'place-related distinctiveness'. De fysieke omgeving is in die zin belangrijk dat *"to be attached is to know and organize the details of the environment"* (Scannell & Gifford, 2010:3). Het verschil in een plaatsidentiteit is afhankelijk van specifieke fysieke kenmerken zoals landschap en klimaat en de bijbehorende connotatie ("ik ben een eilander" of specifieker "Ik ben een Schokker").

Gedrag uit zich in de interactie tussen een persoon en een plaats. Deze interactie is tweeledig. Mensen die een band hebben met een plaats zullen 'proximity maintaining behavior' vertonen, er moet een soort nabijheid bewaard blijven met de plaats. Deze nabijheid met het eiland wordt behouden door de plek regelmatig te bezoeken. Daarnaast hebben mensen de neiging om plaatsen te reconstrueren. Dit komt voor bij de vestiging op een nieuwe plaats. Deze nieuwe plaats wordt dan ingericht als de oude plaats waar men een band mee had. De Schokkers die zich in Kampen vestigden zullen ongetwijfeld geprobeerd hebben om de Schokkerbuurt enigszins in te richten zoals ze dat gewend waren op het eiland. Deze reconstructie zal niet volledig opgaan voor de Schokkernazaten omdat zij niet gevestigd zijn op Schokland. Het kan hierbij wel draaien om de inrichting van het eiland. De interactie met de plaats draait overigens om het gebruik ervan, niet het eigendom van de plek (territorialiteit) (Scannell & Gifford, 2010).

3. Methodologie

In hoofdstuk 2 werd duidelijk gemaakt dat het concept 'place attachment' zich niet eenduidig laat uitleggen. De vraag is nu, hoe onderzoek je zo'n onduidelijk gedefinieerd concept als 'place attachment'? Er zijn al eerder verschillende soorten onderzoeken gedaan naar de band tussen mens en plaats. Dit hoofdstuk zal ingaan op de methode die al eerder voor onderzoek gebruikt is en de methode die voor dit onderzoek gebruikt wordt.

3.1 Kwalitatief & kwantitatief onderzoek

Er is zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek gedaan naar 'place attachment' (Gustafson, 2008; Shamai, 1991; Chow & Healey, 2008; Hidalgo & Hernandez, 2001). Het onderzoek van Shamai (1991) is een voorbeeld van kwantitatief onderzoek. Shamai heeft onderzoek gedaan naar de 'sense of place' van Joodse studenten in Toronto. Shamai onderzocht of er verschil was in de 'sense of place' op verschillende schaalniveaus (nationaal niveau, provinciaal niveau en de stedelijke regio). Hij heeft voor zijn onderzoek een zevenpunts-schaal opgesteld naar de stappen die Relph onderscheidt tussen 'outsideness' en 'insideness'. Het hebben van geen 'sense of place' is gecodeerd als 0 en bereid zijn jezelf te offeren voor een plaats is als 6 gecodeerd. Dit levert een ordinale schaal op die met kwantitatieve methoden geanalyseerd kunnen worden. Het onderzoek van Shamai laat zien dat er sprake is van een relatie tussen de mate van verbondenheid (de zeven stellingen) en het schaalniveau (stad, regio of land). De mate van verbondenheid voor grotere schaalniveau's is minder dan de mate van verbondenheid voor lagere schaalniveau's.

Gustafson (2001) heeft voor zijn onderzoek juist een kwalitatieve manier gekozen. Gustafson onderzocht in Zweden wat verschillende plaatsen voor mensen kunnen betekenen en hoe zij zich relateren aan die plaatsen. Gustafson interviewde 14 mensen uit West Zweden die via persoonlijk contact benaderd waren. Het doel van het onderzoek was niet zozeer een representatief onderzoek houden, maar een verkennend onderzoek te doen waarbij de grote variatie aan antwoorden centraal stond. Op deze manier kon het concept 'place attachment' van alle kanten benaderd worden.

Uit de verschillende onderzoeken die gedaan zijn komt naar voren dat beide methodes bruikbaar zijn voor onderzoek naar 'place attachment'. De keuze tussen kwalitatief of kwantitatief onderzoek is bij dit concept afhankelijk van de gestelde onderzoeksvraag en hoeveel er al bekend is over het onderwerp.

Kwantitatief onderzoek genereert numerieke data die goed te analyseren zijn met statistische instrumenten. In het onderzoek van Shamai (1991) is alleen het wel of niet aantonen van een relatie tussen 'sense of place' en het schaalniveau van belang. De redenen van dit verschil worden op deze manier niet gevonden. Het gebruik van (gestandaardiseerde) kwantitatief onderzoek heeft vaak niet de verklarende kracht die kwalitatief onderzoek wel heeft (Flowerdew & Martin, 2005).

In het onderzoek van Gustafson (2001) wordt er juist vanuit de geïnterviewde beredeneerd. Voor dit onderzoek is een gestandaardiseerde uitkomst niet bruikbaar. De sterkte van het onderzoek is de grote variëteit aan data door verschillende personen met een verschillende achtergrond te interviewen. Hierdoor wordt de verklarende kracht van het onderzoek sterker. Er wordt ook al aangegeven dat een representatieve steekproef niet werd nagestreefd. Het voordeel van interviews is een meer mensgericht onderzoek die de geïnterviewde toelaat om op een eigen manier invulling te geven aan het interview. Op deze manier kan een interview

antwoorden opleveren waar in eerste instantie niet naar gevraagd is (Flowerdew & Martin, 2005).

Voor het hier beschreven onderzoek is ook een kwalitatieve methode gebruikt. Om erachter te komen hoe het komt dat de nazaten van de Schokkers nu nog een band hebben met Schokland is gebruik gemaakt van diepte-interviews. Deze interviews zijn de beste manier om de band van de nazaten met Schokland beter te doorgronden. Het is de bedoeling om de geïnterviewde wat vrijer te laten in het antwoorden van de vragen. Op deze manier is de kans op verzadiging het grootst tijdens de interviews. Om deze reden is een gestructureerd interview niet bruikbaar, een semigestructureerd interview echter wel.

3.2 Het diepte-interview

In het artikel van Scannell & Gifford (2010) wordt aangegeven dat het PPP-model geschikt is voor het opzetten van semigestructureerde interviews op basis van de drie dimensies van het model (zie 2.2). De interviews voor dit onderzoek zijn ook vormgegeven volgens dit model.

3.2.1 Dataverzameling

Het onderzoek gaat ervan uit dat de mensen die geïnterviewd worden al reeds een band hebben met Schokland. De vraag is dan ook gericht op de redenen van de band met Schokland en niet of er sprake is van een band met Schokland. Om deze reden is er gekozen voor mensen die lid zijn van de Schokkervereniging. De Schokkervereniging is opgericht voor diegene die zich betrokken voelen bij Schokland of de Schokkerse cultuur. Er kan dus bij voorbaat al vanuit worden gegaan dat mensen op een manier verbonden zijn met Schokland. Welke vormen deze band aannemen is niet bekend.

Voor het afnemen van de interviews heb ik een lijst met leden laten samenstellen door een bestuurslid van de Schokkervereniging. Op deze lijst stonden leden die geïnteresseerd waren in een interview voor dit onderzoek. Het gebruik van deze "gatekeeper" is in dit geval een goede optie omdat deze persoon beschikking heeft over de ledenadministratie van de Schokkervereniging, een administratie waar alleen het betreffende bestuurslid toegang toe heeft.

De leden van de vereniging zijn benaderd via een algemene brief waarin dit onderzoek werd uitgelegd. Alleen diegene die positief gereageerd hebben zijn op de lijst van te interviewen personen gekomen. Dit waren in eerste instantie 18 leden.

In totaal zijn er 14 interviews afgenomen, 9 mannen en 5 vrouwen. De overige vier leden woonden te ver weg of wilde bij nader inzien toch liever niet geïnterviewd worden. De leeftijd varieerde van 47 tot 77 jaar met een gemiddelde rond de 68 jaar. Vrijwel alle geïnterviewden woonden in de omgeving van de Noordoostpolder; Dronten, Lelystad, Kampen en Zwolle, met uitzonderingen in Nijmegen, Bovenkarspel en Groningen. Vrijwel alle leden zijn al een aantal jaren lid van de vereniging. Het gemiddelde ligt tussen de 15 en 20 jaar. Een aantal respondenten zijn zelfs al vanaf de oprichting lid. Slechts één respondent is minder dan 5 jaar lid (2 jaar lid). De respondenten zijn bij de vereniging terecht gekomen omdat ze het via krant of radio hoorde of ze werden er via familie op gewezen dat er een vereniging was.

De interviews werden afgenomen in het huis van de respondent. De reden hiervoor was om een veilige setting te creëren waar de respondent zich op zijn gemak voelt en eerder antwoord zal geven op 'lastige vragen'.

3.2.2 Data analyse

De interviews zijn naar het PPP- model van Scannell & Gifford vorm gegeven. De vragen zijn gebaseerd op de verschillende dimensies van het model. In bijlage 2 zijn de vragen gerangschikt naar de drie dimensies. Elke vraag in het interview heeft betrekking op één of meerdere dimensies uit het model.

Voor het analyseren van de interviews werd gebruik gemaakt van codering. Er zijn twee verschillende manieren van coderen: kwalitatief en kwantitatief coderen. Voor dit onderzoek werd een combinatie van beide gebruikt. Omdat de vorm van de interviews al bepaald zijn door het conceptueel model van Scannell & Gifford (2010) en de categorieën al voor de dataverzameling bekend waren is de vorm van coderen voor dit onderzoek van kwantitatieve aard (Richards, 2005). De interpretaties van de tekstsegmenten in de interviews voordat ze gecodeerd worden is echter zeer kwalitatief van aard. Met deze manier van coderen kan er op elk moment teruggezocht worden in de interviews zodat op zekere hoogte de context van de tekstsegmenten bewaard blijft (Richards, 2005). Als de structuur van het PPP-model wordt aangehouden kunnen de volgende zevental codes worden onderscheiden:

Person – Individu

Person – Groep

Place – Fysiek

Place – Sociaal

Process – Emotie

Process – Cognitie

Process – Gedrag

Het gaat dus om twee lagen codes. De eerste laag zijn de drie dimensies van het model en de volgende laag is waar deze dimensies weer in worden uitgesplitst. Dit heeft als voordeel dat er tussen deze 'subdimensies' veel overlap voorkomt waardoor een tekstsegment gecodeerd kan worden met een code uit de eerste laag.

Er zijn echter ook een aantal vragen die niet in één van de dimensies of één van de subdimensies in te delen waren omdat ze het hele conceptuele model bestreken of omdat het niet opgenomen was in het model. Het uitgangspunt van dit onderzoek is de betekenis van Schokland voor de respondent en de betrokkenheid bij Schokland van de.

De interviewvragen "Wat betekent Schokland voor u?" en "Op wat voor manier bent u betrokken bij Schokland?" zijn verkennende vragen om te zien waar de respondenten zelf mee komen. De volgende stap is het ontrafelen van deze betekenis en betrokkenheid in de rest van het interview. Omdat deze vragen eigenlijk voor het gehele model staan is er gekozen voor een andere codering: 'Band & Betrokkenheid'.

Andere tekstsegmenten die wel interessant waren, maar ook niet in één van de dimensies of subdimensies in te delen waren, zijn de verklaringen van de respondenten waarom de leden van de vereniging nog z'n hechte groep vormen. Deze segmenten zijn gecodeerd met 'Respondent Verklaring'.

Tijdens het analyseren van de interviews blijkt een verandering in de houding naar het voormalig eiland Schokland en de vereniging de respondenten bezig te houden. Men was bezorgd over het voortbestaan van de vereniging en de toenemende afstand in generaties. Dit geeft aan dat er blijkbaar sprake is van een dynamische factor in de band die iemand met een plaats kan hebben. Dit dynamische proces is niet opgenomen in het model van Scannell & Gifford (2010). Dit onderwerp is gecodeerd met de code 'Generatie'.

4. Resultaten

4.1 Band en Betrokkenheid

De interviews begonnen met de vraag of de respondent zelf zijn of haar band met Schokland kon beschrijven. Doel hiervan was om te kijken waar ze zelf mee kwamen voordat er al te diep op de verschillende dimensies van het PPP-model werd ingegaan.

De band die Schokkernazaten hebben met het eiland werd door hen zelf op een aantal manieren verwoord. Ten eerste is er de connectie met het eiland via de familie. Via het feit dat de voorouders van het eiland afkomstig zijn of via de verhalen die men van ouders of grootouders hoorde :

“Omdat het dus het land is van mijn vader. Van mijn voorouders. Daardoor ben ik er voor zover bij betrokken.”

Deze band met de familie of de voorouders uit zich vaak in stamboomonderzoek of onderzoek naar de herkomst van familienamen. Maar ook het bredere historische plaatje wekt de interesse. Bij deze interesse kan de leeftijd van de respondent een rol spelen. Over het algemeen duiken ouderen de eigen familiehistorie in. De respondenten hebben affiniteit met historie in het algemeen en met de historie van Schokland in het bijzonder:

“Voor mij betekent Schokland een hele bijzondere, heel tastbare manier om iets met de geschiedenis te hebben.”

Die interesse in de bredere historie en specifiek in de familiehistorie uit zich volgens de respondenten in een actieve deelname aan de vereniging. Men is actief bij de vereniging als bestuurslid, of via een andere invulling, zoals de redactie van het verenigingsblad, het Schokkererf. Dit is echter maar een kleine groep van met name de actieve leden. Voor het grotere deel van de Schokkernazaten zijn het de jaarlijkse bijeenkomsten (zoals de nieuwjaarsreceptie of de Schokkerdag) die het gemeenschapsgevoel vergroten:

“Als je dan op Schokland komt. Ik zal een voorbeeld geven, in Januari is altijd eens in het jaar een bijeenkomst, dan geeft iedereen elkaar een hand, je kent het wel. En dan gaan we naar het kerkje. Het Schokkerkoor zingt dan een aantal liederen en dan zegt de dirigent: “We zijn weer thuis”. Dit wordt dan met een gemurmel bevestigd door iedereen die in het kerkje zit. Dat gevoel dat je je om de een of andere reden weer thuis voelt. Je zit bij elkaar, het is dan echt een gemeenschap die heel nauw met elkaar verbonden zijn, ze zijn weer thuis.”

Dat gemeenschapsgevoel wordt verklaard uit het feit dat de Schokkers die zich in Brunnepe vestigden een gesegregeerde groep vormde buiten de stad Kampen. De groep Schokkers werd niet geaccepteerd en vormde een besloten gemeenschap:

“De Schokkers in Kampen zijn toch met name een katholieke groep. Dat is ook één van de redenen waarom die groep nog zo hecht is gebleven en de band met het eiland zo groot. Die mensen woonden in hetzelfde deel van de stad, gingen naar dezelfde kerk, kinderen gingen naar dezelfde school, men was lid van dezelfde sportvereniging. Het was dus wel redelijk een groep.”

De zaken waar de respondenten in eerste instantie mee komen geeft geen volledig overzicht van de band die de Schokkernazaten hebben met Schokland. Via het PPP-model is geprobeerd om alle aspecten van een plaatsverbondenheid aan bod te laten komen. Op deze manier probeer ik de verbondenheid van de Schokkernazaten te ontrafelen.

4.2 Person

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat de band met Schokland op verschillende wijzen word vormgegeven. Zo hebben respondenten allemaal een eigen reden om bezig te zijn met het eiland Schokland en een eigen reden om lid te zijn van de vereniging. Maar welke reden de respondenten dan ook hebben, vrijwel alle respondenten beschouwen Schokland als deel van het eigen erfgoed. Schokland is een plaats die voor een persoon toch onderdeel uitmaakt van het eigen verleden:

“Je komt daar vandaan, daar liggen je roots.”

“...ik beschouw het als mijn hele vroegere huis.”

“...ik vind Schokland een deel van mijn wortels, van mijn verleden. Als je dat erfgoed noemt vind ik dat wel goed hoor.”

4.2.1 Individu

Op het persoonlijk vlak bij een band tussen een persoon en een plaats draait het om herinneringen en ervaringen op die plek ('experience in place'). Zogenaamde mijlpalen of realisaties (zie 2.5.1). Bij de respondenten wordt een groot deel inderdaad gevoeld door persoonlijke herinneringen. Herinneringen aan de jeugd en dan vooral een aantal herinneringen voor degene die in Kampen zijn opgegroeid, in Brunnepe:

“Mijn vader was dus vroeger visserman en als hij 's avonds thuis kwam, dan moest ik de paling naar een nicht van ons brengen, die woonden in de Schokkerbuurt met een paar van haar oudere broers. Daar moest ik iedere zaterdagmorgen paling naar toe brengen. En zo is dat vergroeid. Dat is me altijd bijgebleven en daar ging ik ook vaak op bezoek.”

Het bijzondere hiervan is wel dat deze herinneringen niet over Schokland gaan maar wel onderdeel blijken te zijn van de gevoelens over Schokland. Die herinneringen kunnen bijdragen aan een 'imagined place attachment' van Schokland. De beschrijvingen zorgen dat het gevoel eigen wordt gemaakt wat een beeldvorming oproept van de plek:

“Nou, mijn opa was invalide en die woonde bij ons boven, en er was nog geen tv. Dus als wij uit school kwamen dan moesten wij een half uurtje naar opa toe. Want die man had niks natuurlijk, er was geen rolstoel, geen lift, niks. Dus dan gingen wij naar opa. En wat doet die man, die verteld verhalen over de visserij over stormen, over wind, over zijn moeder die haar huis kwijt raakten. Allemaal Schokker bekende verhalen. Over de schoonheid van de Zuiderzee. Over de stilte, de rust van het water, zijn botter, zijn trots.”

Voor het grootste deel zijn de herinneringen, mijlpalen en realisaties wel gevormd op Schokland zelf. Zo worden gebeurtenissen als de herbegraving in 2002, de herdenking rond de 150 jaar na de ontruiming en het terughangen van het originele klokje in de kerk gezien als hoogtepunten rond Schokland. Maar niet alleen in het verenigingsleven van Schokland spelen dit soort gebeurtenissen een rol. Ook in het 'privéleven' speelt Schokland een rol. Het eiland biedt bijvoorbeeld ruimte voor huwelijken en jubilea. Momenten die toch een grote rol kunnen spelen voor een persoon:

“En die bruiloft (...). Dan lopen we samen de kerk in en dan ben ik [verkleed als] Schokker. Iedereen zat al in die kerk en bijna niemand wist dat ik als Schokker kwam. Dus op een gegeven moment kwamen wij die kerk binnen, stonden we op die drempel, het was mooi weer dus iedereen keek naar die binnenkomst en dat was blijkbaar een gigantisch mooi gezicht. Ik heb me toen heel erg Schokker gevoeld.”

Deze mijlpalen, of momenten, liggen niet alleen in het verleden. Bij begrafenissen wordt ook aandacht geschonken aan het Schokker zijn. Op deze begrafenissen wordt dan een Schokker lied gezongen als onderdeel van de begrafenis. Sinds kort kun je de as van een overledene laten uitstrooien op het eiland:

“Je neemt daarin ook een besluit, binnenkort kun je daar ook begraven worden, niet begraven, maar uitgestrooid worden op het kerkhof. Dat ga ik doen. Dat heb ik vastgelegd. Het is een groeiproces.”

Dit kan op de begraafplaats bij het voormalig Emmeloord die gereconstrueerd is met een ijzeren omheining waarin een aantal namen staan die voorkwamen op het voormalige eiland.

4.2.2 Groep

Op het niveau van de cultuur of de groep draait het om een gedeelde historie en waarden als gemeenschapsproces. Er is veel overlap tussen de culturele (groeps) waarden en de individuele band van een persoon met de plaats. De mijlpalen, georganiseerd door de Schokkervereniging, die in 4.1.1 genoemd worden, zijn in groepsverband ook belangrijk. Hieruit blijkt dat het zowel voor het individu als voor de groep (de gemeenschap) betekenis draagt.

Scannell & Gifford benadrukken de rol van religie in het groepsverband. Religie speelt in die zin geen duidelijk rol voor de Schokkernazaten. Vrijwel iedereen heeft wel van huis uit een geloof mee gekregen dus voor het individu kan dit nog een rol spelen maar niet in relatie tot het eiland. Dit komt in groepsverband ook niet tot uiting. De kerk op Schokland is geen religieus of heilig middelpunt. Het eiland zelf speelt een grotere rol:

“Dat is de synagoge. Daar kom je allemaal samen en dan beleeft iedereen het weer op zijn eigen wijze.”

Hier wordt al duidelijk dat er wisselwerking optreedt tussen het individu en de groep.

Plaatsverbondenheid van een groep met een plaats manifesteert zich door bepaalde gezamenlijke activiteiten. Het Schokkerkoor wordt vaak genoemd in verband met de Schokkervereniging. Zij treden op als er een bijeenkomst is op het eiland, in het kerkje:

“Bij de nieuwjaarsreceptie het zingen in de kerk door het Schokkerkoor van het Onze Vader. Dat is wel een bepaalde traditie (...).”

Het koor fungeert als een activiteit waarmee de eigen groepswaarden worden bevestigd en bewaard.

Een ander terugkerend onderwerp is het verenigingsblad “het Schokkererf”. De vereniging zorgt voor een continue uitwisseling van informatie tussen de leden. Dit zorgt dat er wat kennis betreft een opwaartse spiraal ontstaat. Veel van die kennis wordt via het verenigingsblad de groep in gebracht. Dit zorgt er mede voor dat mensen zich meer gaan interesseren in de Schokkers en Schokland:

“Want je komt nu met meer mensen in contact waar je anders niet mee in contact komt. Voor die tijd was het wel zo dat ik geïnteresseerd was in de geschiedenis en genealogie van mensen die op Schokland woonden en geboren waren, maar omdat je nu met meerdere bent is het makkelijker en krijg je ook informatie uit een hoek waar je het anders niet gezocht zou hebben. Het is een bundeling van krachten.”

Deze bundeling van krachten is één van de redenen om lid te zijn van de vereniging. Om aan de ene kant een steentje bij te dragen, maar aan de andere kant ook om er weer meer van te leren en deel uit te maken van de gemeenschap.

De betekenissen vanuit groepsverband worden doorgegeven aan volgende generaties door te proberen om ook de volgende generatie lid te laten worden van de vereniging. En daarmee dus onderdeel te worden van de gemeenschap. Dit is ook om te zorgen dat de gemeenschap blijft voortbestaan. Deel uitmaken van de gemeenschap fungeert een beetje als de bevestiging van het zelfbeeld:

“Kijk, als je een Schokkernazaat bent en er is zo’n vereniging en er komen boekjes uit waar je dingen in kunt lezen, dan hoor je gewoon lid te zijn.”

Het gemeenschapsgevoel heeft in die zin ook een duidelijke psychologische factor.

4.3 Place

Tussen het sociale en fysieke aspect van de plaats zelf, Schokland, is een duidelijke scheiding. De fysieke plaats manifesteert zich in wat er wel en niet is, de bebouwde en de natuurlijke omgeving. Het sociale aspect van plaats duidt op de ‘sense of community’, waarbij Schokland fungeert als de fysieke arena voor sociale contacten (zie 2.5.2).

De respondenten konden dat verschil zelf ook duiden. Over het algemeen werd de fysieke plaats als het belangrijkste beschouwd. Dit was tastbaarder, echter en meer statisch dan het sociale netwerk:

“Het fysieke is in die zin razend belangrijk. Als het er niet meer zou zijn dan houd je de mythen niet in stand. Je hebt het fysieke nodig.”

Toch is het sociale netwerk niet geheel onbelangrijk want de samenkomst speelt een rol bij het delen van herinneringen en verhalen waardoor Schokland ook in de gedachten blijft:

“(…) als ik dat niet kan vertellen, dan doet dat niks. De geschiedenis begint dan pas te leven, hoe zat dat in elkaar, en hoe deed men dat?”

4.3.1 Fysiek

Bij de fysieke plaats speelt de schaal van het gebied en de ‘lengte of residence’ een rol, waarbij de ‘lengte of residence’ vertaald is naar de duur van een bezoek aan het eiland.

Als de respondenten het eiland bezoeken is dit geen bliksembezoek. De tijd die genomen wordt voor een bezoek verschilt van een uurtje tot een paar uur waarbij er over het eiland een wandeling wordt gehouden. Het feit dat Schokland niet zo groot is brengt het voordeel met zich mee dat het hele eiland te voet bezocht kan worden. Toch verschilt de perceptie in schaal onder de respondenten. Een aantal respondenten zien het eiland als één geheel waarbij geen enkel aspect belangrijker of bijzonderder wordt gevonden:

“Het is het hele eiland. Ik zie het eiland in zijn geheel en het is maar klein. Je moet het echt zien als een lamp die licht geeft en je staat in dat licht. Dan maakt het niet uit waar je loopt of zit.”

Het andere deel van de respondenten spreekt duidelijk een voorkeur uit voor een bepaalde plek op het eiland. Dit is dan de Noordpunt, de Zuidpunt of de Middelbuurt. De reden voor die voorkeur zit hem vooral in het feit dat men weet dat op die plek de voorouders gewoond hebben:

“(...) de Noordpunt, omdat daar dus de familie heeft gewoond. Die woonden allemaal op de Noordpunt, de meeste Schokkers natuurlijk.”

De fysieke elementen die dan genoemd worden zijn: de begraafplaats, het havenhoofd, het kerkje, het lichtwachtershuisje en het paalwerk bij het kerkje.

Wat betreft de natuurlijke omgeving speelt ook het weer een rol. Bij een eilandgevoel hoort kennelijk een harde wind, regen en kou. Deze weersomstandigheden vergroten het gevoel om op een eiland te zijn en beïnvloeden in fysieke zin de bezoeken op het eiland:

“(...) als ik gevoel wil hebben voor het eiland, dan moet ik in de winter gaan als het stormt, dan ga ik in het kerkje en dan ga ik naar de zolder toe. (...) dan voel je als het ware alles schudden, de storm om je heen. En dan begint er gevoelsmatig, dan leeft er wat, dat voel ik gewoon.”

“Het was gelukkig slecht weer, het regende, het waaide hard.”

Naast de fysieke elementen op het eiland zelf hebben de respondenten ook nog voorwerpen van Schokland in bezit. Het merendeel van die spullen zijn aan het museum in bewaring gegeven zodat ze tentoongesteld kunnen worden op Schokland (munten, knopen, kralen, kraalsnoeren, doopmutsjes). Het museum biedt de gelegenheid om deze spullen te laten zien aan iedereen die daarin geïnteresseerd is.

De respondenten zijn ‘op Schokland’ wanneer ze naar het eiland toe gaan. Dit bevestigt de erkenning dat Schokland nog steeds een eiland is, ook al ligt het in de Noordoostpolder:

“Het is een eiland. Het blijft een eiland, in de tijd, in de polder, in je gedachte. In je gedachte, maar op Schokland.”

Dit is een bevestiging van de beeldvorming van het eiland Schokland.

4.3.2 Sociaal

De sociale factor van de plaats zelf heeft veel overlap met het groepsniveau van de persoon. De sociale factor van Schokland heeft zijn fundament in het sociale netwerk dat voor een groot deel wordt ingevuld door de Schokkervereniging. Het eiland ondersteunt de ‘sense of community’ die de leden van de vereniging hebben bij de gemeenschap. Het is ook niet zo verwonderlijk dat er een aantal activiteiten ook op het eiland zelf georganiseerd worden. Daarnaast ondersteunt het eiland de groepsidentiteit door juist datgene te bieden wat anderen, buiten de groep, niet hebben. Het ondersteunt een bepaalde mate van ‘distinctiveness’:

“(...) het is gewoon heel leuk om ergens deel van uit te maken wat heel uniek is. Wat een heel uniek stukje geschiedenis heeft.”

Ook buiten de Schokkervereniging vormt Schokland een arena voor sociale contacten. Schokland is een plek waar ook wel kennissen en vrienden mee naar toe genomen worden:

“Ja, ik vind het heel leuk om de anderen te vertellen en ze te laten zien, dit is het. En zo was het en dit is het. Dat vind ik erg leuk.”

Het eiland is een plaats waar iemand graag tijd doorbrengt en het ook wil delen met de mensen die dicht bij de persoon staan in termen van vriendschap of familie.

4.4 Process

Deze dimensie verwijst naar het psychologische proces waar personen en groepen zich relateren aan plaatsen. Het is vaak een onbewust proces dat zich voltrekt als personen in aanraking komen met plaatsen waar zij een band mee hebben. Om het psychologische proces te concretiseren is het verder opgedeeld in emotie, gedrag en cognitie.

4.4.1 Emotie

Om emotie uit te leggen en te vertalen naar woorden is een lastig proces. Bij de respondenten was er geen eenduidige beschrijvingen van de gevoelens voor Schokland. Een duidelijk gevoel van 'affect' waar Scannell & Gifford het over hebben wordt niet direct benoemd. Schokland geeft de respondenten "rillingen", vooral bij activiteiten. Het is een rustpunt waar een gevoel van vrijheid wordt ervaren en een gevoel van geluk. Het raakt mensen en men is zich bewust van het samenhorigheidsgevoel dat op dat eiland geweest moet zijn, een bepaald gevoel voor nostalgie. Het eiland wekt het gevoel van thuis zijn op:

"Dit is je thuis eigenlijk een beetje."

"En het is toch een beetje het gevoel van een klein beetje thuis. Een thuisgevoel."

Het wordt niet zo zwaar benoemd dat je kunt spreken voor een diepe liefde voor de plek waar Scannell & Gifford het over hebben (topophilia). Het is wel een plek waar men zich prettig bij voelt en wat een goed gevoel opwekt.

Trots en verdriet zijn ook zware woorden in deze context. De respondenten geven aan trots te zijn op het feit dat ze afstammen van de Schokkers, maar een trots voor de plek wordt niet specifiek uitgesproken. Verdriet of het gevoel van rouw omdat de plek verloren is gegaan is niet op zijn plaats. Het heeft een te zware emotionele lading voor mensen die fysiek gezien niet hoefden te vertrekken van de plaats.

4.4.2 Cognitie

Cognitie hangt nauw samen met de persoonlijke ervaringen en herinneringen, er is overlap met de dimensie person (zie 4.1.1). Cognitie is het zelfbeeld dat gecreëerd is door de plaats. Het is onderdeel van een identiteit, een zelfbewustzijn, een beleving van de identiteit. Op de vraag of de respondenten zich nog Schokker voelden werd een duidelijk zelfbeeld geschetst. Het merendeel voelde zich nog Schokker of in ieder geval een Schokkernazaat:

"Ik voel me een echte Schokker. Van mijn vaders kant en mijn moeders kant. Ik ben voor driekwart een Schokker."

"Ik ben geen Schokker. Ik heb wel Schokkerbloed in mijn aderen."

De respondenten voelen zich ondanks het Schokker gevoel geen eilander. Over het algemeen omdat men niet op het eiland zelf gewoond heeft.

Een Schokker werd omschreven als een eerlijk, eenvoudig, hard werkend, trots, wilskrachtig en enigszins eigenwijs, of koppig, persoon die zijn naasten helpt in moeilijke omstandigheden (gevoel voor samenhorigheid). Het beeld dat geschetst wordt is overwegend positief te noemen. Het zelfbeeld wordt deels opgehangen aan fysieke elementen van de plaats volgens het 'physical world socialization of the self' concept. Een terugkerend fysiek element is de ruimte en de affiniteit met water en de weidsheid en de ruimte die dat met zich mee brengt.

4.4.3 Gedrag

Via gedrag wordt de band met een plaats uitgedrukt. Het zogenaamde 'proximity-maintaining behavior' is een drang om dicht bij een plek te zijn waarmee een band is. Alle respondenten bezoeken het eiland nog regelmatig. De frequentie verschilt per persoon. Met name de leden die actief zijn in het bestuur bezoeken het eiland eens in de twee weken, mede omdat daar vergaderd wordt. Buiten deze 'zakelijke' bezoeken wordt het eiland een aantal keer per jaar bezocht:

"Nou drie keer per jaar. (...) dan heb ik de drang, ik moet er even heen."

De afstand naar Schokland is voor vrijwel alle respondenten overbrugbaar. De afstand is geen belemmerende factor om het voormalige eiland te bezoeken.

Naast deze drang om dicht bij de plaats te blijven is de reconstructie van plaats ook een uiting van plaatsverbondenheid. Het concept van 'place reconstruction' draait om het nabouwen van de plek waarmee men verbonden was op een nieuwe plek. Er is het een en ander gereconstrueerd op Schokland; een aantal huisjes bij het museum, de haven en de vuurtoren op de Noordpunt. De reconstructie op het eiland komt niet voort uit actieve reconstructie van de respondenten zelf. Bij 'place reconstruction' draait het wel om deze actieve houding. De Schokkervereniging heeft geen directe invloed op wat er gebeurt op het eiland. Het eiland is in beheer van het Flevolandschap. Toch worden er in goed overleg beslissingen genomen, maar ligt het hoogste woord bij het Flevolandschap.

De meningen over de reconstructies en eventuele toekomstige plannen voor het eiland lopen nogal uiteen. De een heeft niks met de bebouwde omgeving en ziet het eiland in de context van zijn omgeving:

"En de reconstructies, dat is leuk voor de toerist, (...) maar dat had van mijn niet speciaal gehoeven. (...) Ik vind meer de omgeving van het eiland, dat geeft mij al genoeg. Het maakt het aantrekkelijk die huisjes, maar ik heb het niet nodig voor mezelf."

De ander ziet het eiland het liefst weer als een eiland met zoveel mogelijk originele elementen terug op het eiland:

"Dus de echte Schokker dingen mogen terug komen. Dat vind ik mooier dan reconstructies."

"Er zijn nu weer plannen om er weer een eiland van te maken. (...) en dat vind ik mooi."

Naast het verschil in mening over de reconstructies, de originele elementen of het onder water zetten van de polder zodat Schokland weer een eiland wordt, lijkt echter het verhaal het belangrijkste te zijn die het eiland kan vertellen. Het belangrijkste is dat de elementen op Schokland een verhaal vertellen, ook voor buitenstaanders:

"Wij Schokkernazaten vinden het verhaal van de geschiedenis belangrijk. De doelstelling van de vereniging is ook dat we Schokland en de voormalige inwoners bekend willen maken. Dat we mensen het verhaal leren kennen."

De originele elementen en reconstructies dienen een doel die niet direct in relatie staat met de Schokkernazaten. Het draait echter wel om de interactie met het verhaal van Schokland. Gedrag is in die zin de interactie met de plek door het verhaal van Schokland door te vertellen.

4.5 Generatie

De respondenten lieten in de interviews duidelijk doorschemeren bezorgd te zijn over de toekomst van de Schokkervereniging, de betrokken leden, en Schokland. Men hoopte dat de kinderen en de kleinkinderen uiteindelijk ook interesse zouden gaan tonen in Schokland want dat was nu nog maar mondjesmaat het geval. De respondenten verwachten wel dat er uiteindelijk toch een soort interesse gewekt zal worden maar dat het vooral aan de leeftijd ligt. Hoe ouder men wordt hoe meer interesse men zal hebben in het verleden en in het eigen verleden:

“Want als er aan de ene kant alleen maar oudjes afgaan en er komt aan de andere kant niks meer bij dan zou het een zachte dood sterven en dat is niet de bedoeling. Maar dan moet je eerst 30+ zijn want jonge mensen hebben daar geen tijd voor. Op een bepaald moment komt dat beseft.”

“En als je ouder bent, dan ben je toch meer in het verleden geïnteresseerd.”

“Hoe ouder je wordt hoe meer je over je roots gaat nadenken.”

De respondenten zien in dat naarmate de afstand in generaties groter wordt tussen het eiland en de nazaten er ook een verandering en/of vermindering optreedt in de interesse voor de historie van Schokland:

“Het Schokkerbloed wordt steeds dunner. En dus zal die afstand steeds groter worden.”

“Ik merk het zelf al. Ik zit er een generatie verder vanaf dan mijn vader en dan is het al moeilijker om je er bij in te leven (...).”

Tijd speelt zeker een rol; voor een persoon in de vorm van de leeftijd die iemand heeft. Het moment in de tijd waar iemand staat heeft invloed hoe er over het eigen zelfbeeld wordt nagedacht. Daarnaast is het begrijpelijk dat een nieuwe generatie die in andere omstandigheden opgroeit dan de huidige generatie ook een ander beeld heeft van zichzelf en zijn eigen verleden. Het dynamische aspect van een band tussen een persoon en een plaats wordt niet vermeld door Scannell & Gifford (2010).

5. Conclusie & Discussie

5.1 Conclusie

In 1859 moesten de Schokkers huis en haard meenemen om zich definitief te vestigen op het vasteland. 150 jaar later, in 2009, werd deze ontruiming herdacht door de Schokkernazaten die lid zijn van de Schokkervereniging. Deze nazaten van de oorspronkelijke bewoners van Schokland hebben nog steeds een band met het eiland. Hoe zit die band van de Schokkernazaten in elkaar?

Een duidelijke band tussen het eiland en de Schokkernazaten is de genealogische band. Één van de typologieën van 'place attachment' die Altman & Low (1992) benoemen. Schokland is de plek waar de 'roots' liggen van de Schokkernazaten, de plek waar hun voorouders vandaan komen. Schokland maakt deel uit van het erfgoed van de Schokkernazaten. Ook nu spelen de families van Schokland nog een duidelijk rol. Veel nazaten zijn onderling nog familie van elkaar. Daarnaast is kadastraal precies bekend waar alle huizen hebben gestaan. De nazaten kunnen dus op de vierkante meter nauwkeurig nagaan waar het huis van hun voorouders gestaan hebben. Een reden voor deze band door familie kan liggen in het feit dat de Schokkernazaten afstammen van een vissersgemeenschap. Een gemeenschap waar de familiebanden een belangrijk onderdeel vormde voor het in stand houden van de gemeenschap (zie 2.3). De Schokkers hadden een grote toewijding voor het eigen beroep van visser en de eigen gemeenschap. Pas onder druk van de regering en met een flinke geldsom verlieten de Schokkers het eiland (zie 1.2). Deze 'gedwongen migratie' lijkt op de Schokkernazaten geen invloed te hebben gehad. Zijn zijn niet getraumatiseerd zoals dat in 2.4 wel als optie wordt genoemd.

Een deel van het beeld dat de Schokkernazaten hebben van het voormalig eiland is opgebouwd uit de verhalen die zijn overgedragen van de ene generatie op de andere en uit de verhalen die gepubliceerd zijn. De band met Schokland is naast de genealogische band dus ook een band die is ontstaan uit verhalen en vertellingen, via de eigen ouders of grootouders of via publicaties (zie 2.1). Voor veel respondenten is het eiland het verhaal van hun voorouders.

Schokland is geen eiland meer. Het bestaat niet meer in de oorspronkelijke context van 150 jaar geleden. Ondanks het feit dat Schokland in zekere zin een 'verdwenen plaats' is, is de fysieke weerslag van het eiland in de Noordoostpolder nog zeer belangrijk voor de Schokkernazaten.

De fysieke elementen die nog aanwezig zijn op het eiland (kerkje, havenhoofd, etc.) spelen voor een aantal personen nog een grote rol. Deze fysieke elementen dragen betekenissen en staan symbool voor belangrijke mijlpalen of personen. De natuurlijke omgeving speelt ook een grote rol. De weersomstandigheden beïnvloeden de beleving van het voormalig eiland in grote mate. Slecht weer benadrukt het eilandgevoel van de nazaten. Daarnaast blijft Schokland de arena voor sociale contacten en persoonlijke ervaringen. Er is nog steeds een grote interactie tussen de Schokkernazaten en het eiland, in groepsverband of op individueel vlak. Het eiland geeft de nazaten een gevoel van 'distinctiveness'. Voor de Schokkernazaten onderscheidt het eiland zich door zijn unieke historie en huidige ligging. Dit onderscheid wordt nog steeds gemaakt door Schokland op de 'juiste manier' te benoemen. Het is namelijk *op* Schokland, net als *op* een eiland. Het is de erkenning van het feit dat Schokland nog steeds een eiland is, ondanks dat het niet meer in zijn originele context, de Zuiderzee, bestaat. De Schokkernazaten bevestigen op dezelfde wijze het zelfbeeld. Veel Schokkernazaten voelen zich nog Schokker en zijn daar ook trots op. De definitie van een Schokker, die vervolgens gegeven wordt, komt dicht in de buurt van de sociaal culturele kenmerken van de visser: trotse hard werkende stugge mensen die een grote mate van samenhang met elkaar hadden. Deze bevestiging van het zelfbeeld zie je in bepaalde mate ook terug bij de Schokkervereniging. De vereniging fungeert als een hechte

gemeenschap waar je als Schokkernazaat lid van hoort te zijn (mag je je eigenlijk wel Schokker noemen als je geen lid bent?). Het is een gemeenschap die zorgt voor een continue uitwisseling van informatie onder de leden. Dit zorgt voor een opwaartse spiraal waardoor de interesse blijft en toeneemt voor Schokland. De vereniging vervult een grote sociale rol rond Schokland. Het biedt structuur en informatie aan de nazaten en aan geïnteresseerden. Op deze manier helpt de vereniging de mythe rond het eiland in stand te houden. Het draagt op deze manier bij aan de band die ontstaat door verhalen en vertellingen.

De band tussen de Schokkernazaten en Schokland is tot zekere hoogte te generaliseren (band via genealogie en band via verhalen). Toch wordt deze band door elk persoon met eigen details ingevuld waardoor het persoonlijke verhaal van de band met Schokland een hele eigen invulling krijgt. De nadruk kan voor elk persoon anders liggen.

5.1.1 Het PPP-model van Scannell & Gifford

Het model van Scannell & Gifford (2010) bleek voor dit onderzoek zeer bruikbaar. Het geeft een goede mogelijkheid om het concept 'place attachment' te ontrafelen in handelbare dimensies. De dimensies zijn tot op zekere hoogte goed apart te analyseren. Een aantal opmerkingen over het model zijn echter wel op zijn plaats.

Tijdens het onderzoek werd duidelijk de zorg uitgesproken over de verandering van de houding onder de jongere generatie naar Schokland. Naast deze 'generatiekloof' speelt ook de leeftijd van de respondent mee. De respondenten gaven aan dat naarmate ze ouder werden ook meer interesse kregen in de historie van Schokland. Dit geeft aan dat een band tussen personen en plaatsen een dynamisch karakter heeft. Een persoon-plaats band op een bepaald moment in de tijd is een momentopname, het heeft geen statisch karakter. De factor tijd die meespeelt bij 'place attachment' wordt niet expliciet vermeld in het PPP-model van Scannell & Gifford.

In de interviews is er een aantal keer sprake van het 'thuisgevoel' als er over Schokland gesproken wordt. Voor het concept thuis ('home') is in de literatuur rond 'place attachment' veel aandacht (zie bijvoorbeeld Seamon, D. (1979), *A geography of the life world. Movement, rest and encounter*. London, Croom Helm). Dit concept wordt ook niet vermeld of gebruikt in het model van Scannell & Gifford.

5.2 Discussie

Objectiviteit bij kwalitatief onderzoek is een mythe. De onderzoeker is niet onzichtbaar in een kwalitatief onderzoek. Dat geldt ook voor dit onderzoek. De keuzes van de onderzoeker beïnvloeden in grote mate de dataverzameling, de data analyse en de interpretatie van de analyse (Fontana & Frey, 2005). Om praktische redenen zijn de respondenten voor dit onderzoek gevonden via bemiddeling van een bestuurslid van de Schokkervereniging. De respondenten zijn voornamelijk bestuursleden en oud bestuursleden. Leden die actief betrokken zijn bij de Schokkervereniging of dat ooit waren. Dit zal ongetwijfeld invloed hebben op de resultaten omdat deze leden op een haast beroepsmatige wijze bezig zijn met het eiland en waarschijnlijk op een andere manier het eiland beleven dan een 'gewoon lid'.

De respondenten kwamen uit een relatief klein gebied in Nederland. Vrijwel alle interviews zijn in de omgeving van de Noordoostpolder gehouden met slechts drie uitschieters. De afstand met Schokland is niet zo heel erg groot in vergelijking met leden die van verder moeten komen. Uitspraken over het zogenaamde 'proximity maintaining behavior' is lastig met betrekking tot de afstand tussen de thuissituatie van de respondent en Schokland. 'Proximity maintaining behavior' is de veronderstelling dat mensen die een hechte band hebben met een plaats een zekere drang hebben om dicht bij die plaats in de buurt te blijven.

De leeftijd van de respondenten ligt redelijk hoog. Veel respondenten zijn al met pensioen. Naarmate deze mensen ouder worden, geven ze aan dat ze zich meer gaan interesseren in het verleden en vooral in het eigen verleden. Deze mate van nostalgie of 'gezonde interesse' waar in de resultaten sprake van is kan dus ook liggen aan de relatief hoge leeftijd van de respondenten. Als er voor het onderzoek een groter aantal jongere respondenten was gekozen had dit invloed kunnen hebben op de resultaten.

Vrijwel alle respondenten waren al geruime tijd lid van de Schokkervereniging. Slechts één persoon was nog maar 2 jaar lid. Uit een aantal vragen kwam enigszins naar voren dat de respondent een mindere emotionele band had met het eiland. Als de duur van het lidmaatschap van de respondenten wat meer gevarieerd was geweest dan had dit waarschijnlijk invloed gehad op de resultaten.

Voor dit onderzoek is gekozen voor semi-gestructureerde interviews. Voor meer omvattender onderzoek naar 'place attachment' hadden andere of meerdere onderzoeksmethoden betere of andere resultaten kunnen opleveren. Een interview combineren met een wandeling over het eiland had resultaten kunnen opleveren die meer gespits waren op de belevingen op het eiland en de herinneringen aan belangrijke momenten op het eiland. De respondent is dan namelijk fysiek aanwezig op de plaats waar hij of zij een band mee heeft. De interviews hadden daarnaast ondersteund kunnen worden door observatie van gedrag van respondenten op het eiland of het gebruik van een 'mental map'. Door verschillende onderzoeksmethoden te gebruiken kan een beter beeld gevormd worden van de band die een persoon met een plaats heeft.

De keuze voor het gebruiken van het computerprogramma MaxQDA voor data analyse heeft gevolgen voor de data analyse. Ten eerste zorgt het programma voor decontextualisering, waarbij de segmenten tekst die gecodeerd worden uit zijn context gehaald wordt. Hierdoor gaat het holistisch overzicht verloren die nodig is voor de interpretatie van de segmenten tekst. Ten tweede zorgt deze methode voor een chronologie in het onderzoek. Waarbij duidelijk eerst sprake is van dataverzameling, dan codering en vervolgens de analyse. De wisserwerking tussen interpretatie van de reeds verzamelde data en verdere data verzameling gaat dan verloren, datgene wat het onderzoek sterk maakt (Richards & Richards, 1994).

Het conceptueel model van Scannell & Gifford is nog relatief nieuw (zie 2.2 en Scannell, L. & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: a tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 30, pag. 1-10). Hierdoor is er bijna geen ander onderzoek te vinden die dit conceptueel model gebruikt heeft. Het artikel van Scannell & Gifford blijft wat oppervlakkig, het model wordt maar kort besproken. De verschillende dimensies van het model worden niet zo uitvoerig behandeld als misschien voor dit onderzoek nodig was geweest. Voor de volledigheid van dit onderzoek was een ander model misschien beter geschikt omdat daar al wat voorbeelden van bestaan. Hierdoor wordt de begrijpbaarheid en de aanpak van het conceptueel model tastbaarder. Een andere kwestie bij het gebruik van dit model is wat Scannell & Gifford zelf al aangeven. De band van een persoon met een plaats is heel divers en is moeilijk in drie dimensies uiteen te rafelen. Het vormt per individu een complex geheel van in elkaar gevlochten beweegredenen en betekenissen. In dit onderzoek is ook gebleken dat er heel veel overlap is tussen de verschillende dimensies van het model. Dit maakt het moeilijk een analyse in verschillende delen uit te voeren omdat de codering van de stukken tekst niet volledig in één dimensie te passen zijn.

5.3 Aanbevelingen

Voor verder onderzoek is het van belang om een evenwichtige verdeling te vinden van respondenten. Verschillende achtergronden van respondenten resulteert in een andere beleving van een band met een plaats. Om een volledig beeld te schetsen is een grotere, meer gevarieerde groep respondenten nodig en verschillende onderzoeksmethoden. Op deze manier is de kans groter dat de band tussen een persoon en een plaats van alle kanten belicht wordt.

Uit dit onderzoek blijkt dat een band tussen persoon en plaats een dynamisch karakter heeft. Voor dit onderzoek komen de respondenten voornamelijk uit één generatie. Het is interessant om na te gaan of er daadwerkelijk een verschil is tussen mensen uit verschillende generaties en waar deze verschillen vandaan komen.

Dit onderzoek beschrijft de band die de Schokkernazaten hebben met het eiland. Het verklaart echter niet hoe die band tot stand is gekomen en waar verschillen door verklaard kunnen worden. Zo lijkt religie bijvoorbeeld geen rol meer te spelen in de huidige band van de Schokkernazaten met het voormalige eiland, maar bij het tot stand komen van deze band kan het wel een rol spelen. De groep Schokkers die naar Kampen vertrokken in 1859 en in Brunnepe terecht kwamen, kwamen daar terecht omdat de Protestantse Kampenaren de Katholieke Schokkers niet accepteerde. Hierdoor bleven de Schokkers in Brunnepe als een gesegregeerde groep bestaan waar veel onderling contact was (men ging naar dezelfde sportvereniging, naar dezelfde kerk en waren bij dezelfde vakbond aangesloten). Het is niet verwonderlijk dat de twee initiatiefnemers van de Schokkervereniging, Henk Toeter en Ab Klappe, beiden oorspronkelijk uit Kampen kwamen. Naast het geloof van de Schokkers kunnen meer factoren invloed hebben gehad op verschillen in de huidige band van de Schokkernazaten met Schokland. Zijn er bijvoorbeeld verschillen tussen de Schokkers die naar Kampen gingen en de Schokkers die naar Vollenhoven gingen? En is dit nog terug te vinden in de huidige Schokkernazaten? Is er verschil tussen Schokkers die het visserberoep weer oppakte of Schokkers die een ander beroep gingen uitoefenen? En is dit ook nu nog terug te vinden in de huidige Schokkernazaten? Kortom, de band van de Schokkernazaten met Schokland is voor vervolgonderzoek nog zeer interessant.

Een andere mogelijkheid voor verder onderzoek is een vergelijkbaar onderzoek naar de band tussen Urkers en het voormalig eiland Urk. Urk is, net als Schokland, ook op het vasteland komen te liggen. Het enige verschil is dat de Urkers nog steeds *op* Urk wonen. Is hier ook sprake van verregaande familiebanden? Welke rol spelen verenigingen in Urk? Vervullen zij ook de functie van sociaal smeermiddel voor de Urkers? Hoe is het zelfbeeld van de Urkers? Is die vergelijkbaar met het zelfbeeld van de Schokkernazaten?

Dit onderzoek naar Schokland is natuurlijk te vertalen naar meer 'verdwenen plaatsen' dan Urk, zoals het voormalig eiland Wieringen. Wieringen heeft zelfs een soortgelijke vereniging als de Schokkervereniging, een vereniging die zich bezig houdt met de historie van het voormalige eiland (zie www.historischwieringen.nl).

Literatuur

Boeken

Agnew, J. & Duncan, J. (1989). *The power of place: bringing together geographical and sociological imaginations*. London: Unwin Hyman.

Anderson, B. G. O'G. (2006). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism (nieuwe editie)*. London: Verso.

Anderson, J. (2010). *Understanding Cultural Geography: places and traces*. London: Routledge.

Flowerdew, R. & Martin, D. (2005, 2e ed.). *Methods in Human Geography: a guide for students doing a research project*. Harlow: Pearson Prentice Hall.

Fontana, A. Frey, J.H. *The interview: from neutral stance to political involvement*. Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2005). *The sage handbook of qualitative research, third edition*. London: Sage Publications

Geurts, A.J. (1991). *Schokland: de historie van een weerbarstig eiland*. Zutphen: Walburg pers.

Giuliani, M.V. *Theory of attachment and place attachment*. Bonnes, M. Lee, T. Bonaiutom, M (2003). *Psychological theories for environmental issues*. Aldershot: Ashgate Publishing.

Hansen, A. & Oliver-Smith, A. (1982), *Involuntary Migration and Resettlement: the problems and responses of dislocated people*. Boulder: Westview Press.

Heide, G.D. van der (1966). *Schokland, vroeger en nu*. Emmeloord: Hoekstra.

Jong, U. de (2008). *A personal account of place*. Vanclay, F., Higgins, M., Blackshaw, A. *Making sense of place*. Canberra: National Museum of Australia Press, pag. 23-35.

Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.

Relph, E. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.

Richards, L. (2005). *Handling Qualitative data, a practical guide*. London: SAGE Publications.

Richards, T.J. & Richards, L. *Using computers in qualitative research*. Denzin, N.L. & Lincoln, Y.S. (1994). *Handbook of qualitative research*. London: Sage Publications.

Sack, R.D. (2004). Place-making and time. Mels, T. *Reanimating places: Re-materialising*. Cultural Geography Series. Ashgate: Aldershot, pag. 243-253.

Terpstra, P. (2004). *Verloren land: een herinneringswerk aan Schokland*. Kampen: IJsselacademie.

Tuan, Y.F. (1977). *Place and space: the perspective of experience*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Artikelen

Casey, E.S. (2001). Between Geography and Philosophy: what does it mean to be in the place-world? *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 91, iss. 4, pag. 683-693

Castles, S. (2003). Towards a sociology of forced migration and social transformation. *Sociology*, vol. 37, pag. 13-34.

Chow, K. & Healey, M. (2008). Place attachment and place identity: first-year undergraduates making the transition from home to university. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 28, pag. 362-372.

Colic-Peisker, & V. Walker, I. (2003). Human capital, acculturation and social identity: Bosnian refugees in Australia. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. Vol. 13, pag. 337-360.

Gieryn, T. (2000). A space for place in sociology. *Annual review of sociology*, vol. 26, pag. 463-496.

Gustafson, P. (2001). Meaning of place: everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 21, p. 5-16.

Hidalgo, M.C. & Hernandez, B. (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 21, pag. 273-281.

Hoefnagel, E., Visser, L., Vos, B. de (2004). *Drijfveren van vissers en duurzaam visserijbeheer: een verkenning*. Den Haag: LEI.

Kaltenborn, B.P. (1997). Nature of place attachment: a study among recreation homeowners in southern Norway. *Leisure Science*, vol. 19, pag. 175-189.

Loizos, P. (2007). 'Generations' in forced migration: toward greater clarity. *Journal of Refugee Studie*, vol. 20, nr. 2, pag. 193-209.

Macleod, D. (2002). Disappearing cultures? Globalisation and a Canary Island fishing community. *History and Anthropology*, vol. 13(1), pag. 53-67

Manzo, L.C. (2005). For better or worse: exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 25, pag. 67-86.

McGoodwin, J.R. (2001). *Understanding the Cultures of Fishing Communities: A Key to Fisheries Management and Food Security*. Rome: FAO.

Nasar, J.L. & Julian, D.A. (1995). The psychological sense of cumminty in the neighbourhood. *Journal of American Planning Association*, vol. 61, iss. 2, pag. 178-184.

Davis, D.L. & Nadel-Klein, J. (1992). Gender, culture, and the sea: Contemporary theoretical approaches. *Society & Natural Resources*, Volume 5, Issue 2 April 1992 , pages 135 - 14.

Riger, S. & Lavavrakas, P.J. (1981). Community ties: patterns of attachment of social interaction in urban neighbourhoods. *American Journal of Community Psychology*, vol. 9, nr. 1, pag. 55-66.

Scannell, L. & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: a tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 30, pag. 1-10

Stedman, R.C. (2003). Is it really just a social construction?: the contribution of the physical environment on sense of place. *Society and Natural Resource*, vol. 16, pag. 671-685.

Shamai, S. (1991). Sense of place: an empirical measurement. *Geoforum*, vol. 22, nr. 3, pag. 347-358

Twigger-Ross, C.L. & Uzzell, D.L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 16, pag. 205-220

Vanclay, F. (2008). *Place matters*. Vanclay, F. Higgins, M. Blackshaw, A. *Making sense of place*. Canberra: National Museum of Australia Press, pag. 3-11

Website

Schokkervereniging, officiële website. <http://www.schokkervereniging.nl>, laatst bezocht op: 26-08-2010.

Kranten

Auteur onbekend (2004), Vecht tegen de Droogte, *De Telegraaf*, 10-1-2004, pag.21

Ruiter, F.G. de (1990), Nazaten van Schokland op zoek naar de geschiedenis van voormalige eiland; Groene rietstrook in grijze vlakte, *NRC Handelsblad*, 02-05-1990, pag. 2

Bijlage 1. Interviewvragen

1. Persoonlijke gegevens

[voordat we over uw band met Schokland gaan praten,...]

Kunt u wat over uzelf vertellen?

- (leeftijd, woonplaats, woongeschiedenis, beroep (visserij), eventuele religie, gezinssituatie (kinderen))

2. Relatie met Schokland

Wat betekent Schokland voor u?

- Kunt u proberen om uw band met Schokland te omschrijven?

Voelt u zich Schokker? Of voelt u zich eilander?

- Hoe komt dat dan?

Wat is volgens u een 'Schokker'? Welke karakteristieken hebben Schokkers volgens u?

Wat voor een gevoel heeft u bij Schokland? Wat voelt u voor Schokland?

- *welke emotie ervaart u; trots, verdriet?*
- *Beschouwt u Schokland als uw plek?*

3. Schokland (Fysiek)

Bezoekt u Schokland nog wel eens?

- Hoe vaak bezoekt u Schokland?
- Met wie bezoekt u Schokland? (waarom met deze persoon/personen? Zijn/Is deze personen/persoon belangrijk bij het bezoek? Waarom?)
- Hoe lang blijft u dan op het eiland?
- Vindt u dit bezoek belangrijk voor u? En zo ja, waarom?
- Kunt u mij iets meer vertellen over bezoeken die u belangrijk vond?

Als u op Schokland bent, wat bezoekt of bekijkt u dan?

- Bent u bekend met het gehele eiland?
- Heeft u favoriete plekken?

Zijn er tijdens uw bezoek specifieke plekken van het eiland die voor u speciaal of belangrijk zijn?

- Zo ja, wat betekenen deze plek of plekken dan voor u? *[familiehistorie!]*

Heeft u spullen/overblijfselen van Schokland hier thuis?

- Zo ja, van wie gekregen en waar (op het eiland) komen ze vandaan?

Sinds Schokland werelderfgoed is geworden wordt er op het eiland het een en ander gereconstrueerd.

- Wat vindt u van deze veranderingen? *[verkopen aan de toerist]*
- Moeten de huisjes uit het Zuiderzeemuseum terug naar Schokland?
- Moet de doopfond/kerkspullen uit Ommen terug?

Wat vindt u van de afstand tussen hier *[uw woonplaats]* en Schokland?

- Vindt u dat de afstand te groot is? Zo ja/nee, waarom wel/niet?

4. Sociale netwerk (+ schokkervereniging)

4.1 Betrokkenheid

Op wat voor een manier bent u betrokken bij Schokland? *(eventueel door naar 4.2)*

Bent u wel eens op Schokland geweest tijdens bepaalde activiteiten of evenementen?

- Zo ja, wat voor activiteiten of evenementen?
- Wat vond u daarvan?

Zijn er bepaalde gebruiken of tradities van Schokland die u belangrijk vindt?

- Kunt u mij hier wat meer over vertellen?
- Hoe belangrijk is het voor u om deze in stand te houden?

Heeft u vroeger wel eens via uw ouders of grootouders van Schokland gehoord?

- Beschouwt u Schokland als uw erfgoed? Waarom beschouwt u Schokland wel/niet tot uw erfgoed?

- *[als respondent kinderen heeft]:*

Hebben uw kinderen ook iets met Schokland? Zo ja, hoe dan?

4.2 Schokkervereniging

Hoe lang bent u al lid van de Schokkervereniging?

Hoe bent u terecht gekomen bij deze vereniging?

Hoe komt het dat u lid bent geworden?

(andere vraagstelling: Waarom bent u lid geworden, om welke reden?)

Raakt u meer of minder geïnteresseerd naarmate u langer lid bent?

- Doet u bijvoorbeeld meer of minder mee met activiteiten die georganiseerd worden?
- Hoe komt het zo dat u meer/minder mee doet?

Wat houdt voor u het lidmaatschap van de vereniging in?

- Wat betekend het lidmaatschap voor u?
- Welke rol vervult het lidmaatschap voor u?

5. Concluderend / samenvattend

[Samenvattend heb ik gemerkt dat u ....]

Is de fysieke omgeving of het sociale netwerk van Schokland voor u belangrijker?

- Voelt u meer verbondenheid met de Schokkerse cultuur of met het Schokland in de Noordoostpolder?

Is het in of op Schokland?

- Waarom?